UNIVERZA V LJUBLJANI

EKONOMSKA FAKULTETA

DIPLOMSKO DELO

PRISPEVEK AVSTRIJSKE ŠOLE K MODERNI EKONOMSKI TEORIJI

Ljubljana, marec 2008 RUDI CVELBAR

IZJAVA

Študent _____Rudi Cvelbar_____ izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga
napisal pod mentorstvom____prof. dr. Andrej Sušajn_, in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne_____04.03.2008_____ Podpis: _____

KAZALO

UVOD……1

1. AVSTRIJSKA ŠOLA MARGINALIZMA……..2

1.1. CARL MENGER (1840-1921)……..2

1.1.1. TEORIJA VREDNOSTI IN IMPUTACIJE…….4

1.1.2. ČAS, LASTNINA, PODJETNIŠTVO…….6

1.1.3. TEORIJA CENE……7

1.2. EUGEN VON BÖHM-BAWERK (1851-1914)……8

1.2.1. TEORIJA KAPITALA IN OBRESTI……. 9

1.2.2. POZITIVNA TEORIJA KAPITALA……..10

1.2.3. TEORIJA CENE IN VREDNOSTI……..12

1.3. FRIEDRICH VON WIESER (1851-1926)……13

1.3.1. TEORIJA VREDNOSTI……...14

1.3.2. NARAVNA VREDNOST IN TEORIJA IMPUTACIJE……15

1.3.3. TEORIJA DRUŽBENEGA GOSPODARSTVA…….16

2. RAZVOJ NEOAVSTRIJSKE ŠOLE……17

2.1. LUDWIG VON MISES (1881-1973)……...17

2.1.1. DEBATA O SOCIALISTIČNI KALKULACIJI…….18

2.1.2. PRAXEOLOGIJA……..19

2.1.3. TEORIJA DENARJA IN KREDITA…….20

2.1.4. POSLOVNI CIKLI……22

2.1.5. HUMAN ACTION……..23

2.2 . FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK (1899-1992)……24

2.2.1. BREZPOSELNOST IN MONETARNA POLITIKA……25

2.2.2. PRETENSE OF KNOWLEDGE……27

2.2.3. INDIVIDUALISM AND ECONOMIC ORDER…….28

2.2.4. POT V HLAPČEVSTVO……29

2.2.5. USODNA DOMIŠLJAVOST…….……31

2.2.6. DENARNA IN KONJUKTURNA TEORIJA…….……32

2.2.7. KRITIKA KEYNESA…….……33

2.2.8. DENACIONALIZACIJA DENARJA…….…….....33

2.3. ISRAEL M. KIRZNER (1930-)……...……..……35

2.3.1. TRG KOT PROCES ODKRIVANJA……..…….……..……...36

2.3.2. PROCES ODKRIVANJA IN DISTRIBUTIVNA PRAVIČNOST…….....…...38

2.3.3. VLOGA PODJETNIKA V EKONOMIKI RASTI…….…..……39

SKLEP…….……...39

LITERATURA…….……..…41

VIRI…….……...41

PRILOGA

UVOD

Glavni tok ekonomske misli je bil v zadnjem stoletju in več na strani neoklasične ekonomske paradigme. Vendar pa so se ob strani pojavljale smeri, ki so ta prevladujoči tok dopolnjevale, ali pa mu popolnoma nasprotovale. Primer tega je avstrijska šola. Za razliko od neoklasične ekonomske teorije avstrijska šola predpostavlja dinamičnost ekonomskega sistema in posameznika. Pomemben je posameznik in maksimizacija njegove koristnosti, vendar pa posameznik za razliko od neoklasične teorije ni popolnoma informiran, deluje v razmerah negotovosti. Avstrijska šola poudarja pomen podjetnika, ki ga je neoklasična paradigma povsem zanemarila, ki je stalno pozoren in išče priložnosti in cenovne razmike ter sam pomika iz stanja neravnotežja v stanje ekonomskega ravnotežja. Podjetnik je torej faktor ekonomskega neravnotežja. Ekonomsko ravnotežje v avstrijskem modelu je dinamično prav zaradi posameznikove nagnjenosti k iskanju dobičkonosnih priložnosti. Posamezni pripadniki avstrijske šole kot metodo raziskovanja ekonomske znanosti uporabljajo metodološki subjektivizem. Večinoma zavrača uporabo matematike in statistike v ekonomski znanosti zaradi npr. t. i. Hayekovega argumenta »scientism vs. science«. Vsi avstrijski predstavniki so zagovorniki svobodnega trga, libertarnosti, posameznikove ekonomske svobode in minimalnega državnega intervencionizma v gospodarstvo.

Namen diplomskega dela je ugotoviti prispevke pripadnikov avstrijske šole k moderni ekonomski znanosti. Glavni pomen je na podlagi časovne analize posameznih pripadnikov pojasniti evolucijo posamezne ideje, jo ovrednotiti v kontekstu pozitivne ekonomske teorije in jo uvrstiti v sodobni prostor ekonomske teorije.

Izhodiščna teza diplomskega dela je stališče, da je avstrijska šola podcenjena pri prispevku v sodobni ekonomski znanosti. Kljub temu, da nastopa na različnih izhodiščih od prevladujoče neoklasične ekonomske teorije, te vsekakor ne ruši, temveč jo v nekaterih pomanjkljivostih, ki jih ta vsebuje, smiselno dopolnjuje in jo celo rešuje pred napadi drugih bolj radikalnih ekonomskih šol, kot so neomarksizem, socializem in deloma postkeynesianska ekonomska teorija. Tako neoklasična ekonomska šola kot avstrijska zagovarjata pomen Smithove »nevidne roke«, »laissez faire«, svobodne in neodvisne ekonomske trge, minimalizem državnega intervencionizma in posameznikovo ekonomsko svobodo. Razlikujeta se predvsem v metodologiji raziskovanja. V vsebini te diplomske naloge bom poskušal prikazati te razlike in podobnosti med šolama v dveh poglavjih in dodatku.

Metoda dela bo temeljila predvsem na preučevanju teorije. Poskusil bom obravnavati pomembna teoretska dela posameznikov in jih kritično ovrednotiti v smislu pozitivne ekonomske teorije. Zaradi velikega obsega prispevka pripadnikov avstrijske šole k ekonomiji se bom poskušal omejiti le na najpomembnejša dela in na najvplivnejše, najodmevnejše prispevke.

Avstrijska šola marginalizma bo obravnavala ustanovitelja Mengerja, njegovo teorijo imputacije, spor z nemško zgodovinsko šolo in prve zametke mejne produktivnostne teorije.

Obravnava tudi njegova naslednika Böhm-Bawerka, njegov monumentalni prispevek k teoriji kapitala, in von Wieserja, ki je še bolj razločno razčlenil teorijo imputacije in teorijo vrednosti.

Drugo poglavje bo obravnavalo von Misesa in Hayeka, debato o socialistični kalkulaciji in slabosti socializma, prakseologijo kot metodo von Misesa za raziskovanje ekonomskih problemov, teorijo denarja in poslovnih ciklov. Čeprav je poglavje imenovano razvoj neoavstrijske šole, v to del nismo uvrstili enega največjih avstrijskih ekonomistov Schumpetra, institucionalista, ki pa je zagovarjal nekoliko drugačne metode raziskovanja od v tej diplomski nalogi obravnavanih posameznikov. Zagovarjal je Walrasianski splošni ravnotežnostni model, ki je del neoklasične paradigme, pa tudi njegova »kreativna destrukcija« podjetništva ni bila v skladu z glavnim tokom avstrijske šole. Nadalje obravnavam najuglednejšega še živečega predstavnika avstrijske šole Kirznerja, njegovo teorijo pozornega podjetnika, ki išče priložnosti v dinamičnem, spreminjajočem gospodarstvu in ki obravnava trg kot proces odkrivanja.

1. AVSTRIJSKA ŠOLA MARGINALIZMA

1.1. CARL MENGER (1840-1921)

Menger je bil eden izmed tistih mislecev, ki si lahko lastijo odkritje dosežka, ki je naredil znanstveno zgodovino. Njegovo ime bo vedno povezano z novim pojasnjevalnim principom, ki je povzročil revolucijo na celotnem znanstvenem polju ekonomske teorije (Schumpeter , 1952, str. 80).

Omenjena misel bi težko imela večjo težo, če je ne bi o svojem častitljivem predhodniku omenila največja ekonomista 20. stoletja in tudi predstavnika avstrijske šole Schumpeter in Hayek. Slednji je trdil, da so vse osnovne ideje in koncepti avstrijske šole rezultat dela Mengerja. Zato ga sodobna ekonomska teorija upravičeno šteje za ustanovitelja avstrijske šole.

Mengerjev cilj rekonstrukcije teorije cene na osnovi mejne koristnosti ni bil popolnoma osnovan z golim subjektivizmom in oceno posameznikovega ravnotežja, temveč je Menger bolj hotel pojasniti vzročno povezavo med subjektivno oceno najboljše izbire potrošnika in objektivnimi tržnimi cenami, uporabljenimi v ekonomskih ocenah podjetnika, vse v duhu danes bolj ali manj znane njegove navedbe: «Vse stvari so podrejene zakonu vzroka in učinka. To veliko načelo ne pozna izjem" (Salerno, Ludwig von Mises Institute, 2007). Z revolucionarno teorijo, ki pa je imela že zametke v nekaterih predhodnikih (Bentham kot filozofski predhodnik, Thuenen, Cournot, Gossen itd., hkrati pa istočasno s svojima sodobnikoma Jevonsem in Walrasem), ni porušil do tedaj veljavne klasične teorije, temveč jo je dopolnil in utrdil z osnovanjem determinant teorije cen in denarnih kalkulacij. Mengerjev doprinos je bil v uporabi marginalne analize tako na strani ponudbe kot povpraševanja. Vsi trije pisci (Walras, Jevons, Menger) so trdili, da klasična teorija neprimerno pojasnjuje

dejavnike določanja cen. Klasična teorija produkcijskih stroškov naj ne bi veljala za vse vrste dobrin. To so npr. dobrine s popolnoma neelastično krivuljo ponudbe, katerih vrednost oz. cena ni odvisna od produkcijskih stroškov. Po njihovem mnenju vrednost dobrine ni izhajala iz preteklosti, temveč je odvisna od koristnosti, potrošnje in prihaja iz prihodnosti (Landreth, Colander, 1994, str. 218).

Njegovo najbolj znano delo Načela ekonomije (Grundsätze der Nazionaloekonomie), ki je izšlo 1871, je na nov, revolucionaren in poenoten način razložilo teorijo cene in cenovne pojave (obrestne mere, plače, zemljiško rento). Menger je istočasno z Walrasom in Jevonsom postavil temelje sodobne mikroekonomije, hkrati pa se njihova teorija cen bistveno oddaljila od marksističnega pojmovanja trgov in cen. Medtem ko Marxova ekonomska misel izhaja predvsem iz analize proizvodnje in delitve, sodobna mikroekonomija poudarja menjavo in potrošnjo (Tajnikar, 2001, str. 16-21). Sodobno mikroekonomijo tako opredeljuje pet glavnih značilnosti: subjektivnost, individualizem, marginalizem, redkost in apologetika. Prav ta zadnja lastnost služi kot nadgradnja klasične politične ekonomije in ne pomeni njene zrušitve, kot so to pojasnili in izpodbijali pri slednji predstavniki marksistov. Predstavniki mikroekonomije, katere eden od začetnikov je Menger, pa poudarjajo preko načel »nevidne roke« in »homo economicusa« večvrednost blagovne proizvodnje in funkcij trgov in cen.

Menger klasično ekonomijo dopolni in jo osnuje na trdnejših temeljih ponudbeno-povpraševalne teorije cene in denarnih možnosti v izbirah in dejanjih potrošnikov, hkrati pa zapolni razhajanja med teorijo cene in teorijo razdelitve (Salerno, Ludwig von Mises Institute, 2007). V skladu z meščanskimi teoretiki, ki začnejo raziskovati odnose, ki se pojavljajo in oblikujejo na relaciji človek-stvar, v središču je človek s svojimi potrebami (Norčič, 2001, str. 218), Menger spozna, da je v središču teorije cene in splošno tudi ekonomske teorije človekova (posameznikova) dejavnost, ali nadalje ko slikovito opiše ekonomijo kot teorijo posameznikove zmožnosti, da se spoprime s svojimi potrebami. Menger pri tem razvije posebno metodo ekonomskega teoretiziranja »praxeologijo«, kot jo kasneje poimenuje njegov učenec Ludwig von Mises. Menger pri uporabi nove metode abstrakcije in iskanja nekih splošnih zakonov povzroči reakcijo pri do tedaj splošno uveljavljenih zagovornikih zgodovinske metode, predvsem ga kritizira Schmoller, iz česar se nato razvije polemika t.i. »Methodenstreit«.

Ko je bila zgodovinska šola v razcvetu, je Carl Menger leta 1883 objavil knjigo o metodologiji, ki se je ukvarjala predvsem z osnovnimi problemi vzpostavljenih postopkov v družbenih znanostih, s katero je hotel na prvo mesto naproti zgodovinski metodi postaviti teoretično analizo. Schmoller kot vodilni predstavnik mlajše zgodovinske šole je knjigo kritiziral, Menger pa mu zopet ni ostal dolžan in je odgovoril s pamfletom Die Irrthuemer des Historismus. Menger je zagovarjal koncept subjektivnosti in atomističnost ekonomije. Najpomembnejši so tako subjektivni faktorji, osebni interes, maksimiziranje koristnosti in popolna informiranost. Schmoller je branil zgodovinsko metodo kot edino pomebno za raziskovanje družbenega organizma (Ekelund, Hebert, 1998, str. 330). Avstrijci naj bi po njegovem mnenju pozabili na ključen dejavnik, to so dinamične institucije.

Spor je postal zelo oseben in pripadniki zgodovinske šole so uspešno bojkotirali avstrijske profesorje na nemških učiliščih, vendar pa danes lahko z gotovostjo trdimo, da se je spor končal z avstrijsko zmago. Schumpeter (1954, str. 814) pravi, da je spor dejansko pomenil veliko izgubo akterjev, ki bi jo lahko namenili v boljše namene. Spor je bil precedenčen, kresalo se je o relativni pomembnosti posamezne metode, in bi lahko bil poravnan s pozitivističnim pristopom, ki bi vsaki metodi priznal svoje mesto in zaslužene dosežke. Navaja tri tehtne razloge, zakaj do te poravnave ni prišlo že v tedanjem času:

1. medsebojna nerazumevanja obeh šol, ki izhajajo iz specifičnosti ekonomske znanosti, kjer lahko posamezna šola zagovarja svoje izobraževalne metode
2. metodološki spori so po navadi spori temperamentov in posameznih kulturnih vzorcev pripadnikov posamezne šole
3. posamezne šole so sociološke resničnosti-živa bitja. Imajo svojo zgradbo, odnose med ustanovitelji in posnemovalci itd. in kot živa bitja poskušajo omajati podobo nasprotne strani ter označiti svojo kot korektno in pravilno.

1.1.1. TEORIJA VREDNOSTI IN IMPUTACIJE

Menger pri proučevanju človeških potreb spozna, da proces zadovoljevanja le-teh ni le kognitiven in ponotranjen s posameznikovim umom, ampak je pomembno odvisen od zunanjega, objektivnega sveta, torej od zakona vzroka in učinka. Zaradi omenjenih psiholoških dejavnikov bi lahko avstrijsko šolo imenovali tudi psihološka (Norčič, 2001, str. 222). Ključna je njegova definicija ekonomske dobrine. Dobrine so tisti elementi zunanjega sveta, ki so sestavni del kavzalnega zadovoljevanja potreb in na katerih temelji posameznikova dejavnost. Za obstoj dobrine so po njegovem pomembne naslednje okoliščine:

1) človeška potreba,
2) možnost zadovoljitve te potrebe z dobrino,
3) človeško znanje, da ima dobrina možnost zadovoljitve potrebe,
4) tehnična zmožnost, da se usmeri dobrino v zadovoljevanje potrebe.

Nadalje loči proste dobrine, ki so na razpolago v taki količini, da se lahko brez gospodarjenja in produkcije zadovoljijo vse potrebe, in pa ekonomske dobrine, ki so v omejenih količinah in je potrebno z njimi ekonomizirati, s produkcijo pa se zmanjšuje njihova relativna redkost v primerjavi s človeškimi potrebami. Ekonomiziranje je človekovo prizadevanje, da izbere, katere svoje potrebe bo zadovoljeval z redkimi sredstvi, da bi maksimiziral zadovoljitev svojih potreb. Dobrine prvega reda so tiste, s katerimi se neposredno zadovoljuje človeške potrebe, in dobrine drugega in višjega reda, ki se ne dajo neposredno uporabiti za zadovoljitev potrebe. Dobrine višjega reda so v bistvu kapital, katerega velikost je odvisna od podaljševanja časovne strukture produkcije in predhodnega varčevanja. Druga pomembna dobrina višjega reda je podjetništvo. Dobrine višjega reda same po sebi ne predstavljajo

dobrin, ampak morajo imeti svoje komplementarne dobrine (mlin, žito), da bi v procesu produkcije postale dobrine prvega reda (Norčič, 2001, str. 232-234), (glej Tabelo 1).

Posameznik, ki razpolaga z določeno vsoto denarja, ravna racionalno, tako da mu ob nakupu različnih dobrin zadnja enota vsake dobrine prinese enako koristnost ob predpostavki, da enota vsake dobrine stane enako (Sušjan, 2006, str. 138). Menger kot pogoj za maksimizacijo koristnosti potrošnika uporabi ekvimarginalno načelo. Hrana je prva in najpomembnejša dobrina (I). Predpostavimo, da je cena enote dobrine 1 in da ima potrošnik dohodek v višini 1. V tem primeru bo kupil hrano. Če se mu dohodek poveča na 2, potem bo indiferenten med naslednjo enoto hrane oz. prvo enoto II dobrine. Ob dohodku 10 bo kupil 4 enote I, 3 enote II, 2 enoti III in enoto IV in dosegel celotno koristnost 80 (Norčič, 2001, str. 234).

Tabela 1: Dobrine različnih rangov in njihove koristnosti

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
8	7	6	5	4	3	2	1	0	
7	6	5	4	3	2	1	0		
6	5	4	3	2	1	0			
5	4	3	2	1	0				
4	3	2	1	0					
3	2	1	0						
2	1	0							
1	0								
0									

Vir: Norčič, 2001, str. 232-234.

Poglavitno vprašanje, ki se je porajalo Mengerju, je bilo, kaj in kolikšna je vrednost posamezne stvari človeku, ki jo rabi, da zadovolji svojo potrebo. Za marginaliste je koristnost psihološki pojav z neznačilnimi merskimi enotami. Koristnost je lastnost končne dobrine. Menger za razliko ostalih dveh posveti večjo pozornost vprašanju, kaj določa vrednost faktorjev produkcije in vrednost dobrin, potrošenih posredno. Vsi trije pri tem predpostavljajo zakon padajoče mejne koristnosti (zakon trdi, da z večanjem količine potrošnje mejna koristnost le-te pada). Ker Menger pri izpeljavi uporabi le aritmetične tabele, (glej Tabelo 1) so vse njegove funkcije diskontinuitetne. Nihče od omenjene trojice prav tako ne posveti posebne pozornosti medosebnim primerjavam koristnosti (Slika 1 in 2 v prilogi).

Menger definira vrednost kot »pomembnost, ki nam jo posamezne dobrine oz. njihova količina doprinesejo« oz. z drugimi besedami »vrednost vseh dobrin je predvsem imputacija pomembnosti zadovoljevanja potreb.« Teorija produkcijskih stroškov tako ne pojasni, kako se iz redkih in dragocenih materialov ustvarjajo proizvodi, katerih tržna vrednost je zaradi njihove nekoristnosti v zadovoljevanju človeških potreb enaka 0. Mengerjev koncept

vrednotenja je dokaj jasen pri vrednosti potrošnih dobrin, medtem ko je pri dobrinah, ki niso namenjene končni potrošnji, problematičen. To posredno določanje vrednosti teh dobrin se imenuje teorija imputacije. Vrednost dobrin višjega reda je odvisna od anticipirane vrednosti dobrin nižjega reda. Menger problem vrednosti, ki je pestil klasične ekonomiste, ki ločijo npr. dobrine z uporabno vrednostjo in z menjalno vrednostjo, razreši na sledečem primeru: diamanti in zlato sta redki dobrini, medtem ko je voda vsepovsod prisotna dobrina in zanjo ni potreben proces ekonomiziranja, prav tako bi bile z njo v normalnih okoliščinah zadovoljene potrebe po vodi vseh.

Potem ko dopolni oz. popravi klasični pogled na teorijo vrednosti, se Menger posveti teoriji razdelitve oz. načinu ocenjevanja, vrednotenja potrošnih končnih dobrin in vrednotenju faktorjev produkcije. Z uporabo mejne koristnosti zavrne klasični pogled, da je cena določena s produkcijskimi stroški. Potrošne dobrine, torej dobrine 1. reda, imajo vrednost samo zaradi človeške odvisnosti od teh količin dobrin, s katerimi zadovoljijo potrebe, in jim zato pripiše pomembnost. Dobrine višjega reda, torej faktorji proizvodnje, ki sodelujejo v procesu proizvodnje, nimajo nobene povezave s takojšnjo zadovoljitvijo potreb, vendar skozi kavzalni proces posredno doprinesejo k procesu zadovoljitve (Salerno, Ludwig von Mises Institute, 2007). Sklene torej, da je najpomembnejša značilnost tako pri vrednosti količine končne dobrine (1. reda) kot tudi pri vseh dobrinah višjega reda (faktorji proizvodnje) pomembnost, ki jo pripisujemo zadovoljitvi potrebe, kakor tudi dejstvo odvisnosti od razpoložljivosti teh višjih dobrin, katerih vrednost ocenjujemo. Toda kako oceniti cene individualnih faktorjev? Razlog je v tem, da so lahko dobrine nižjega reda proizvedene le v komplementarnih količinah dobrin višjega reda. Produkcija vključuje več kot le en faktor. Nemogoče je torej imputirati parcialne deleže vrednosti nižjih dobrin vsaki dobrini višjega reda, ki sodeluje v produkciji. Tudi tukaj Menger za rešitev problema uporabi zakon mejne koristnosti. Če je npr. v proizvodnji žita popolnoma umaknjeno gnojilo, potem bo rezultat manjša proizvodnja žita. Če enota gnojila, ki ni uporabljena pri produkciji, zato povzroči 10 snopov manjšo žetev, potem je vrednost enote gnojila enaka mejni koristnosti 10 snopov žita.

Mengerjeva teorija imputacije je v bistvu pravzaprav nekakšna teorija razdelitve na podlagi oportunitetne izgube koristnosti. Kasnejši razvoj je šel prek Thünena, uveljavila se je teorija razdelitve na podlagi mejne produktivnosti. Stroški kot bistven element vrednosti v Mengerjevi teoriji imputacije ne igrajo bistvene vloge, so v sedanjem času irrelevantni za določitev vrednosti, kjer igra bistveno vlogo po njegovem mnenju potrošnikova preferenca.

1.1.2. ČAS, LASTNINA, PODJETNIŠTVO

V procesu produkcije, v katerem se transformirajo dobrine višjega reda v dobrine nižjega, da nato končno prinesejo stanje zadovoljitve potrebe, je potreben čas. Proces produkcije je zaradi tega inherentno nepredvidljiv. Menger omenja, da v tem procesu obstajajo dejavniki, na katere posameznikovo tehnično znanje ali kontrola nimata vpliva (vreme, kvaliteta zemlje) in lahko pomembno znižujejo količino ali koristnost potrošnih dobrin. Napredujoča tehnologija lahko pomembno omeji oz. zmanjša te nepredvidljive učinke, ne more pa jih trajno odpraviti.

Ker je funkcija produkcijskega procesa zadovoljitev določene prihodnje potrebe, mora posameznik predvideti te potrebe. Tveganje oz. nepredvidljivost ni ovira ampak dejavnik produkcije.

Naslednji dejavnik uspešnosti produkcije je posameznikovo znanje oziroma tehnologija. Ekonomizirajoč posameznik ali družba naj bi imela nabor oz. listo vseh dobrin višjega reda ter tudi načrt o bodočih potrebah. Seznam načrtovanih in izvedenih funkcij v produkcijskem procesu označi kot podjetniško aktivnost (Salerno, Ludwig von Mises Institute, 2007). Za Mengerja je najpomembnejša podjetniška funkcija načrtovanje bodočih potreb, ocena njihove pomembnosti in pridobivanje ter uporaba sredstev za izvedbo procesa. Vrednost dobrin višjega reda tako ni odvisna od vrednosti dobrin nižjega reda v sedanjem času, temveč od prospektivne, bodoče vrednosti produkta. Naslednje podjetniške funkcije so vezane na njegovo pojmovanje lastnine po metodi »praxeologije«, in sicer so to ekonomske kalkulacije, katere faktorje v proizvodnji učinkovito uporabiti, dejanje odločenosti, ki se veže na alokacijo resursov za produkcijo določene dobrine, ter nadzor in izvedba proizvodnega načrta. Podjetnik je torej po Mengerju ekonomizirajoč posameznik, ki začne in nadzira nepredvidljiv kavzalni proces, je torej dinamičen posameznik, ki išče najbolj dobičkonosne načine uporabe svoje lastnine, in ne le pasivni nosilec tveganja, katerega dobički so rezultat tveganih aktivnosti.

1.1.3. TEORIJA CENE

Menger poudari, da se cene oblikujejo v procesu menjave in da je cilj le-te zadovoljitev potrebe. Menjava med subjektoma poteka toliko časa, dokler nista mejni koristnosti nakupljene in prodane dobrine enaki. Konec menjave pomeni, da sta stranki izčrpali vse koristi iz trgovine. Mises kasneje to poimenuje »stanje počitka«. V sodobni ekonomiji to stanje mirovanja poteka krajše ali daljše obdobje, odvisno od posameznika, dokler zopet ne nastopi nova transakcija. Menger iz procesa menjave določi ceno, ki je dejansko količina izmenjanih dobrin, pri kateri se generira vsestransko zadovoljstvo vseh udeležencev. »Cene so dejansko posledični odraz ekonomskih aktivnosti, odraz ekonomskega ravnotežja med vsemi posamezniki« (Ludwig von Mises Institute, 2007). Menger pokaže, da so cene določene izključno z subjektivnimi ocenami posameznikov. Navede naslednji primer: imamo enega ponudnika konja, ki ga je pripravljen prodati za najmanj 10 vreč moke. Na trgu je še kupec B1, ki je zanj pripravljen odšteti največ 80 vreč. Cena je v tem primeru postavljena med 10 in 80 vrečami za konja. Če se pojavita še dva kupca konja B2 in B3, ki sta zanj pripravljena odšteti največ 60 in 80 vreč, potem se cena vzpostavi med 61 in 80 vrečami za konja. Če prodajalec privede na trg dodatnega konja, potem se cena vzpostavi med 51 in 60 vrečami za konja.

Vendar pa Mengerju ni uspelo dokončati svojih Načel v obsegu, kot si ga je zamislil. Ostal je le pri svoji prvi izdaji. Njegovo teorijo o ocenjevanju vrednosti produkcijskih faktorjev je kasneje dopolnil von Böhm-Bawerk, ki je osnoval zakon mejne produktivnosti. Mengerju pa je le uspelo osnovati teorijo o oblikovanju cen na strani ponudbe in povpraševanja s pomočjo

analize mejne koristnosti in proučevanja človekovih potreb, s katero, kot pravi Wieser, postane celoten zapleten mehanizem ekonomskih aktivnosti nepričakovano pregleden in preprost.

1.2. EUGEN VON BÖHM-BAWERK (1851-1914)

Kot znanstvenik je izbral najtežjo nalogo v najtežjih okoliščinah brez ozira na pohvale ali uspeh (Schumpeter, 1952, str. 145.) Bil je teoretik, rojen, da vidi in pojasni velika razmerja.

Böhm-Bawerk je osnoval teorijo obresti in kapitala. Njegovo najbolj znano delo je monumentalna izdaja Kapital und Kapitalzins, ki je postopoma izšlo v treh izdajah v 80. in 90. letih 19. stoletja. Bil je velik kritik marksizma, njegovo delo Zum Abschluss der Marxschen Systems (1896) predstavlja enega najbolj srditih napadov na marksizem, in tudi večkratni avstrijski finančni minister, pod katerim naj bi po Schumpetrovem mnenju Avstro-Ogrska doživljala najboljša fiskalna leta. Bil je liberalni mislec, pod njegovim vodenjem ministrstva naj bi ukinili subvencije za sladkorno peso, ki naj bi bila pred tem obstajala več kot 200 let. Tudi to je po Schumpetrovem mnenju velik korak naprej k zmanjšanju državnih izdatkov in državnega intervencionizma, še posebej v tako etatistično usmerjeni državi, kot je bila takratna Avstro-Ogrska. Böhm-Bawerk je utiral nova teoretska pota v ekonomiji, ki jih drugi ekonomisti sprva sploh niso zaznali, identificiral je pomembne teoretske probleme. Njegov življenjski opus je identificiral dva problema:

1. klasifikacija ekonomske dobrine in
2. obramba mengerijanske doktrine (Böhm-Bawerk je sebe smatral kot Mengerjevega zaveznika in učenca).

V rešitvi teh dveh problemov je Böhm-Bawerk razvil lastno teorijo vrednosti, imenovano po njem, v ekonomski teoriji je to subjektivna teorija vrednosti, hkrati pa je posebej razvil lasten pogled na imputacijo in teorijo cene. Za razliko od kasnejših učencev in predstavnikov avstrijske šole se ni posvetil analizi poslovnih ciklov. Njegovo mnenje je bilo, da ekonomske krize niso ne endogeni ne poseben ekonomski pojav, ampak posledica tega, kar so v osnovi naključne motnje ekonomskega procesa.

Njegovo prvo delo v trilogiji Kapital und Kapitalzins je bilo Geschichte und Kritik der Kapitalzins-theorien, katerega je Schumpeter poimenoval največje kritično delo v ekonomiji tedanjega časa. V njem se je osredotočil na vsako posamezno teorijo obresti posebej in jo kritično ovrgel. S tem je pripravil podlago za njegovo drugo izdajo leta 1888 Positive theorie des Kapitales, v kateri je celostno obravnaval analizo ekonomskega procesa, pri čemer si je osnovno idejo sposodil od Mengerja. Pomembnejša publikacija v tem času je bila tudi »Moč ali ekonomski zakon? (»Macht oder ökonomisches Gesetz?«). V njej je obravnaval problem razdelitve, ki je tudi rezultat družbene moči razredov (Schumpeter, 1952, str. 155). V njej se je spraševal, ali bi lahko stavke za vedno povišale raven realnih plač. Zopet po

Schumpetrovem mnenju naj bi ta esej predstavljal enega prvih dosežkov avstrijske šole v aplikativni ekonomiji in paradigmo v tovrstnem raziskovanju (Schumpeter, 1952, str. 162).

1.2.1. TEORIJA KAPITALA IN OBRESTI

Kot smo omenili, je Böhm-Bawerk osnoval svojo teorijo kapitala in obresti. Pri tem je izhajal iz posebnega razumevanja proizvodnje, po katerem je proizvodnja na svoj način pretvarjanje sedanjih dobrin v bodoče. Njegovo življenjsko delo je druga knjiga v trilogiji z naslovom Pozitivna teorija kapitala. Kapital ni nič drugega kot vsota vmesnih proizvodov, ki nastanejo v različnih obdobjih ovinkaste, kapitalistične proizvodnje. Najpomembnejša implikacija tega je dejstvo, da neto donos kapitala obstaja tudi v socialistični ekonomiji, kjer pa ne pripada posamezni osebi. Vsak proizvodni proces je tako kapitalistični.

Njegova temeljna teorija je teorija »ovinkastega procesa produkcije, ki zahteva kapital, za katerega pa je potreben proces oz. čas, v katerem se medfazne dobrine predelujejo v končne produkte. Ustvarjanje kapitala pomeni odlašanje potrošnje. Bolj je produkcija ovinkasta, bolj je produktivna, vendar s čedalje manjšo stopnjo (Norčič, 2001, str. 246). Produktivnost v proizvodnji končnih dobrin je bistveno večja, če se uporabljajo proizvedena sredstva za proizvodnjo. Produkcijo je prikazal kot serijo krogov v razviti ekonomiji. Bolj je ekonomija razvita, več krogov ima in večji je tudi končni proizvod. Zunanji krog naj bi prikazoval potrošne dobrine tega leta. Ekonomija raste s številom krogov, vir povečanja je varčevanje. Bolj je gospodarstvo razvito, več krogov ima in bolj so zapleteni procesi v njem. To ponazori s primerom ribiča, ki lovi ribe le z ribiško palico. Ta metoda produkcije (lovljenja rib) je direktna, toda ribič lahko porabi nekaj časa in/ali tudi sredstev, da si napravi ribiško mrežo ali ribiški čoln, ki naj bi predstavljala naprednejše in bolj učinkovito sredstvo za lovljenje od ribiške palice.. Direktna metoda z ribiško palico potrebuje manj časa in je manj produktivna kot ovinkasta, ki je naprednejša, in naj bi jo ponazarjala ribiška mreža in čoln (glej Tabelo 2). Böhm-Bawerk je eden prvih, ki poudari čas kot pomemben dejavnik proizvodnje.

Tabela 2: Ovinkasta produkcija

Leta, potrebna od sedanjega do končnega proizvoda	Količina uporabljenega dela		
	to leto	naslednje leto	
1	100	-	
2	200	100	
3	280	200	
4	350	280	
5	400	350	

Vir: Landreth, Colander, 1994, str. 260.

Enota dela bo v produkcijskem procesu, ki zahteva eno leto, ustvarila 100 enot končnega produkta. Če se produkcijski proces podaljša za eno leto, bo to prineslo 200 enot končnega produkta, vendar pa se tok končnih dobrin z vsakim letom povečuje z nižjo stopnjo. Tehnična superiornost je prikazana na primeru dela, ki uporabljen danes čez tri leta prinese 280 enot končnega produkta, medtem ko če je ta enota dela uporabljena šele naslednje leto, potem je končnega produkta le za 200 enot.

V času izida Böhm-Bawerkove trilogije so obstajale tri večje skupine teorij obresti in vse tri je označil za pomanjkljive. Prva skupina je po Schumpetrovi klasifikaciji skupina »produktivnih« teorij. Eksploatacijske teorije ne pokažejo, zakaj konkurenčni pritiski ne bodo izničili izkoriščevalskega donosa. Tretje so vrednostne teorije, ki iščejo izvor obresti v vrednosti sami. V to skupino teorij obresti, ki naj bi bile cenovni fenomen, naj bi spadala njegova »agio« teorija.

1.2.2 POZITIVNA TEORIJA KAPITALA

Klasična teorija ni ločila med donosom obresti in dobička (profita) za produkcijski faktor kapitala. Ta takratna nerazločljivost je razumljiva, kajti tipično podjetje kombinira tako vlogo podjetnika kot tudi kapitalista. Zgoraj omenjena teorija ostaja kontroverzna tudi danes. Pri Böhm-Bawerku najdemo celotno ekonomijo razdeljeno na 4 kategorije, ki imajo izključno ekonomsko funkcijo: delavci, lastniki zemlje, kapitalisti in podjetniki. Podjetnik ni posebej omenjen, vendar pa sta omenjeni njegovi funkciji kot menedžer in špekulator. Delavci in lastniki zemlje živijo od tega, kar njihova produkcijska sredstva proizvedejo (market for the means of subsistence). Potrošnja delavcev pa ne vsebuje konkretno tistih proizvodov, ki so jih pravkar proizvedli, temveč vsebuje proizvode, ki so bili proizvedeni pred tem obdobjem. Ne živijo od tega, kar trenutno proizvedejo-zdajšnji proizvod ni potrošen, ampak potrošnja vsebuje proizvode, proizvedene pred tem obdobjem in ki so v lasti kapitalistov. Zalagati ta sklad produkcijskih sredstev (delavci) s sredstvi za obstoj je funkcija kapitalistov. Delavci in lastniki zemlje naj bi živeli od predhodnih dosežkov kapitalistov. S to tezo ovrže Marxovo tezo o eksploataciji delavčeve delovne vrednosti.

V drugi knjigi trilogije o razpravi o obrestih in kapitalu Pozitivna teorija kapitala (Positive Theorie des Kapitals), objavljeni leta 1888 tako pravi: »Sedanje dobrine so po pravilu vredne več kot prihodnje dobrine« (Landreth, Colander, 1994, str. 257). Ob predpostavki pozitivne obrestne mere to vsekakor velja. Vzroki za obstoj obrestne mere po njegovem mnenju niso bili v institucionalni strukturi družbe, ampak v tehnoloških in ekonomskih pogledih, ki so neodvisni od družbenih reform (glej Tabelo 2 na str.10). Obstajati mora nek koeficient, s katerim morajo biti pomnožene prihodnje potrebe oz. dobrine, ki upošteva verjetnost pričakovane koristnosti- premija za tveganje (Schumpeter, 1952, str. 176). Böhm-Bawerk predlaga tri razloge za višjo vrednost sedanjih dobrin nad bodočimi:

1) Različni odnosi med potrebami in možnostmi za zadovoljevanje teh potreb (Norčič, 2001, str. 247). Krivulja dohodka naj bi bila naraščajoča, zato naj bi sedanji denar (ker

je bolj redek) imel večjo vrednost. Posamezniki, ki pa pričakujejo upad dohodka v prihodnosti, naj bi po Böhm-Bawerku držali, hranili denar, ker je le-ta hranljiv, trajen (angl. durable) in brez stroškov hranjenja. Če posamezniki uporabijo denar kot hranilec vrednosti, da bi preusmerili nakupe iz sedanjosti v prihodnost, potem obstaja povpraševanje po denarju, ki se loči od tistega po denarju kot posredniku pri menjavi. Od Smitha do Keynesa je namreč veljalo prepričanje, da ima denar le funkcijo kot posrednik pri menjavi.

2) Naslednji razlog naj bi izhajal iz podcenjevanja prihodnosti in bodočih potreb (Norčič, 2001, str. 247). Böhm-Bawerk podkrepi argument s trditvijo, da ljudem primanjkuje predstav in volje, kakor tudi nevednost o dolžini življenjske dobe posameznika. Trdi, da ljudje zaradi psiholoških razlogov preferirajo sedanje nad prihodnjimi dobrinami. Sedanje dobrine tako zahtevajo premijo oz. maržo (»agio«) naproti prihodnjim, katere so merjene z obrestnimi merami, ki so jih posamezniki pripravljeni plačati za sredstva, kar jim omogoča kupiti sedanje dobrine. Slednja dva razloga veljata le za trg potrošniških posojil.
3) Obrestna mera obstaja zaradi tehnične superiornosti prihodnjih dobrin nad današnjimi, ki se kaže v tem, da se sedanje dobrine lahko uporabijo v ovinkastih procesih produkcije in zaradi višje produktivnosti kapitala, zaradi katerega se lahko plačujejo obresti.

»Agio« (obresti oz. pribitek) se oblikuje na trgu za sedanje in prihodnje dobrine v menjavi sedanjih dobrin za prihodnje. Ima dva različna učinka. Prvič, tudi tisti, ki bi drugače podcenjevali prihodnje dobrine za manj kot kaže »agio«, bi se njemu podredili. Drugič, moč-jakost »agia« bo postala proporcionalna dolžini ločujočega intervala, medtem ko bi se lahko posamezne ocene zgodile diskontinuitetno in neregularno.

Po Böhm-Bawerku so v cenah izraženi mejni produkti dela, delo kot produkcijski dejavnik je kompenzirano s svojim produktivnim prispevkom k mejni pomembnosti družbenoekonomskega procesa (Schumpeter, 1952, str. 173). Böhm-Bawerk se omeji le na plače in rente, ki skupaj tvorijo narodni dohodek, vendar pa tudi ugotavlja razloge, zakaj prihodki in stroški niso enaki (v smislu nacionalnega računovodstva):

1. Trenja. Pojavljajo se zastoji v toku produkcijskih sredstev, ki povzročijo krajša ali daljša odstopanja cen potrošnih dobrin od ravni produkcijskih stroškov, določenih z zakonom, in ti so vir dobička, pa tudi izgub podjetnikov.
2. Potek časa, ki vpliva na različno vrednotenje dobrin.

Kasnejše kritike Böhm-Bawerkove teorije so pravilno poudarile, da bi v odsotnosti časovne preference, torej kdaj potrošiti količino končnega produkta, in ob pogoju, da bi družba hotela le maksimizirati količino končnega produkta, ne glede na to, kdaj bi se ta pojavil, da posamezniki v teh pogojih ne bi bili pripravljeni plačati obresti za potrošnjo dobrin danes pred bodočo potrošnjo. Produkcijski faktorji bodo prejeli diskontirane vrednosti njihovih mejnih

produktov, ta razlika med diskontiranimi vrednostmi in vrednostjo mejnega produkta, ko so končne dobrine proizvedene, pa so obresti.

1.2.3. TEORIJA CENE IN VREDNOSTI

Kot njegov predhodnik Menger priznava Böhm-Bawerk pomen koristnosti dobrine pri zadovoljevanju potreb in zakon padajoče mejne koristnosti. Uvede princip nadomestne koristnosti (angl. substitute utility), hkrati pa razišče vrednost komplementarnih dobrin, ki imajo koristnost le v kombinaciji z drugimi dobrinami. Nadomestna koristnost je koristnost, ki jo prispeva posamezen produkcijski faktor v kombinaciji z drugimi produkcijskimi faktorji h končnemu produktu. Tako je vrednost skupine komplementarnih dobrin določena z mejno koristnostjo, ki jo te dobrine skupaj ustvarijo. Vrednost posamezne komplementarne dobrine je določena z vnaprej določeno fiksno vrednostjo nadomestljive vrednosti, kar je kasneje Marshall imenoval princip nadomestljivosti.

Prav tako so proizvodna sredstva komplementarne dobrine in jim lahko imputiramo vrednost oz. udeležbo pri nastanku končne dobrine, kar je večina ekonomistov pred Mengerjem menila, da je nemogoče. Teorija vrednosti komplementarnih dobrin nam omogoča, da lahko govorimo o produktivnem prispevku produkcijskega faktorja (Ekelund, Hebert, 1998, str. 330) in da določimo vsakemu posebej mejno koristnost. S tem je teorija mejne koristnosti dala osnovni koncept moderni teoriji razdelitve, ki sedaj pod imeni celotna in mejna produktivnost daje odgovore in pojasnila za naravo in obseg dohodkov posameznih ekonomskih skupin. Iz tega Böhm-Bawerk izpelje teorijo cene (Schumpeter, 1952, str. 173). Primer je oblikovanje cene na trgu s konji (Sušjan, 2006, str. 165-167, glej Tabelo 3). Na trgu nastopa 10 (označeni so s A_1-A_{10}) kupcev in 8 prodajalcev (v nadaljevanju označeni s B_1-B_8). Za vsakega od njih je v tabeli prikazana rezervacijska cena, to je najvišja cena, ki jo je posamezni kupec pripravljen kupiti, in najnižja, po kateri je posamezni prodajalec pripravljen prodati svojega konja. Cene torej predstavljajo subjektivne ocene koristnosti posameznih subjektov. A_1 kot najmočnejši kupec je tako za konja pripravljen ponuditi 300 enot denarja, prodajalec B_7 pa je pripravljen konja prodati za najmanj 250 enot. Če je npr. cena konja 150 enot, so vsi kupci pripravljeni kupiti konja, prodati pa so pripravljeni od B_1 do B_3. Trg je v neravnotežju, sproži se prilagajanje, povpraševanje je večje od ponudbe, torej cena naraste. Pri ceni 210 je pripravljeno konja kupiti le še 6 kupcev, prodajalcev pa je 5 (B_1-B_5) , trg je v neravnotežju tudi pri ceni 215, ko je prodajalcev 6 in kupcev 5. Ravnotežna cena je torej nekje med 210 in 215 denarnih enot. »Nivo cene je določen in omejen s subjektivno oceno dveh mejnih parov-na eni strani z oceno zadnjega kupca, ki je pripravljen kupiti, in prodajalca, ki je najbolj sposoben menjati med prodajalci, ki so že izključeni iz menjave.« (Schumpeter, 1952, str. 172). Ceno tako določajo subjektivna vrednotenja mejnih parov kupcev in prodajalcev. Funkciji povpraševanja in ponudbe sta stopničasti oz. diskretni, ker po njegovem mnenju obstaja končno število kupcev in prodajalcev. Marshall je slednje dopolnil z infinitezmalno razliko in funkciji spremenil v zvezni.

Tabela 3: Oblikovanje cene na trgu s konji

	Močni kupci						Šibki kupci		
A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10
300	280	260	240	220	210	200	180	170	150
100	110	150	170	200	215	250	260		
B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8		
	Šibki prodajalci						Močni prodajalci		

Vir: Sušjan, 2006, str. 165-167.

Böhm-Bawerk je eden najpomembnejših predstavnikov druge generacije avstrijskih marginalistov, ki so razvili mejno produktivnostno teorijo razdelitve in tako zapolnili vrzel, ki je nastala v ekonomiji z Ricardovo uporabo mejne analize pri določanju rente in cen ostalih faktorjev produkcije. Ti predstavniki so kasneje tudi razširili Ricardovo mejno analizo ponudbe na stran povpraševanja (mejna koristnost). Zanimivo je, da Böhm-Bawerk in ostali predstavniki avstrijske šole za razlago ekonomskih pojavov ne uporabijo matematike kot ostali sodobniki, Pareto, Walras, Jevons in Clark, Wicksell, Wicksteed, Edgeworth (Landreth, Colander, 1994, str. 241).

Böhm-Bawerk se po Schumpetrovem mnenju nikoli ni lotil raziskovanja na nekaterih ekonomskih področjih (Garrison, Ludwig von Mises Institute, 2007). Priznal pa je »neuničljivo« veljavnost kvantitetne teorije denarja in dejal, da je denar »tančica«. Drugo področje je bilo tesno povezano s predhodnim, t.j. področje poslovnih ciklov. Ekonomske krize niso ne endogeni ne poseben ekonomski pojav, ampak posledica tega, kar so v osnovi naključne motnje ekonomskega procesa. Ostala tri področja so: prebivalstvo, mednarodna trgovina in aplikativna cenovna in razdelitvena teorija.

Kljub tem pomanjkljivostim pa je Böhm-Bawerk naredil velik korak naprej v teoriji ekonomske znanosti. Obramba njegove »agio« teorije obresti se je prekomerno zanašala na psihološke razloge (prva dva razloga za superiornost sedanjih dobrin nad bodočimi). Njegov čas v teoriji je bil retrospektiven namesto prospektiven. Kritike izven avstrijske šole se nanašajo predvsem na njegove aritmetične tabele in na njegovo oblikovanje teorije v stilu klasikov.

1.3. FRIEDRICH VON WIESER (1851-1926)

Malo ljudi je tako globoko raziskovalo osnove, temelje teorije vrednosti, ali imelo tako jasno vizijo za izgradnjo temeljev ekonomije (Schumpeter, 1952, str. 300).

Wieser kot sodobnik Böhm-Bawerka, kateremu je bil tudi svak, prav tako kot predhodno omenjena ni uporabljal matematike. Čeprav pravnik je kmalu naletel na Mengerjeva Načela in

se kmalu preusmeril v raziskovanje ekonomije. Bil je prvi, ki je uporabil izraz »mejna koristnost«, ki je kmalu postal stalnica v ekonomskem izražanju. Prav tako je prvi uporabil izraz imputacije (»Zurechnung«), ki je bil glavni temelj v njegovi različici teorije vrednosti in razdelitve. Čeprav z nekaj tehničnimi pomanjkljivostmi, kot pravi Schumpeter (1954, str. 850), pa je bil njegov prispevek k ekonomski teoriji v osnovi originalni dosežek. Njegovo najpomembnejše delo je Naravna vrednost, izdano leta 1889, v kateri obravnava ekonomsko vrednost kot normalno kategorijo, ki se pojavlja v vseh pravno in tradicionalno urejenih družbah, ne glede na institucije (Norčič, 2001, str. 248). Vse družbe, tudi socialistična, morajo svoje ekonomske procese vrednotiti. Je oster kritik Marxove delovne teorije vrednosti, ki jo zavrača. Svoje poglede na socializem izda v knjigi Teorija družbenega gospodarstva. Glavni prispevek Wieserja je na področju alternativnih ali oportunitetnih stroškov. Prispevek določenega faktorja se meri z maksimalnim dodatkom k outptu, ki ga lahko enota tega faktorja da v drugi uporabi.

1.3.1. TEORIJA VREDNOSTI

V svojem glavnem delu Der natuerliche Wert se Wieser loti teorije vrednosti in razdelitve. Wieser izpopolni Mengerjev model (glej Tabelo 1 na str. 6) in prikaže svojo aritmetično tabelo (glej Tabelo 4). Menger je trdil, da je koristnost zadnje enote količine dobrine tisto, kar predstavlja vrednost vsake enote te količine. Wieser v tabeli meni, da se skupna vrednost določene količine dobrin poveča za manj, kot se plača cena za dodatne enote dobrine. Z nakupom druge dobrine tako posameznik poveča svojo celotno koristnost za devet enot, toda obe enoti posedujeta vrednost 9, kajti na konkurenčnem trgu prevladuje samo ena cena. Zanimivo je, da Wieser na podlagi uporabljenih podatkov grafično ni prikazal funkcije celotne koristnosti in celotnih prihodkov ter povpraševanja in mejnih prihodkov v odvisnosti od količine dobrine.

Tabela 4: Wieserjevo vrednotenje dobrin

DOBRINA	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
CENA	0	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
SKUPNA KORISTNOST	0	10	19	27	34	40	45	49	52	54	55	55
SKUPNA VREDNOST	0	10	18	24	28	30	30	28	24	18	10	0
RAZLIKA	0	0	1	3	6	10	15	21	28	36	45	55

Vir: Ekelund, Hebert, 1998, str. 330.

Prva vrsta prikazuje število kupljenih dobrin po cenah v drugi vrsti. Skupna koristnost se izračuna po seštevku cen kupljenih dobrin (P=MU). Četrta vrsta prikazuje skupne prihodke kot zmnožek cene in količine kupljenih dobrin. Zaradi negativnega nagiba funkcije povpraševanja skupni prihodki najprej rastejo, po vrhu pa začnejo padati. Peta vrsta prikazuje izgubljeno vrednost zaradi indiferentnosti.

1.3.2. NARAVNA VREDNOST IN TEORIJA IMPUTACIJE

Wieser postavi model idealizirane komunistične države. Naravna vrednost bi obstajala tam, kjer se dobrine vrednotijo po odnosu med njihovo količino in mejno koristnostjo. Koristnost bi bila c.p. (vse ostalo nespremenjeno) edini dejavnik alociranja proizvodnih dejavnikov v proizvodnji dobrin. Iz teh predpostavk pride Wieser do važnih zaključkov: cene dobrin in produkcijskih faktorjev igrajo glavno vlogo v optimalni alokaciji redkih proizvodnih dejavnikov. Še bolj presenetljiva je njegova ocena o oblikovanju naravne vrednosti-to oblikovanje bi zahtevalo alokacijo po zakonih tržnega gospodarstva. Produkcijskim faktorjem bi se moralo plačati rente in naravne donose, rente bi kasneje država obdavčila. Torej tudi socialistična gospodarstva naj bi delovala po zakonih tržnih mehanizmov.

Ta njegova analiza odkriva dejstvo, da je oblikovanje vrednosti naraven pojav. Naravna vrednost se na temelju menjalne vrednosti pojavlja v vseh družbah, tako socialističnih kot tržnih, brez obzira na dejstvo, da naravno vrednost prekrivajo in tvorijo tudi mnogi drugi dejavniki, kot so kontrole, regulacija, monopoli, itd. (Ekelund, Hebert, 1998, str. 334).

Wieser pri teoriji imputacije dopolni Mengerjevo idejo in jo popravi. Gre za primer imputacije v proizvodnji s fiksnimi razmerji med produkcijskimi faktorji. Trije produkcijski faktorji ustvarijo proizvod, ki da v potrošnji vrednost 10. Z odvzemom enega od teh produkcijskih faktorjev v proizvodnji nove dobrine ostala dva prispevata v potrošnji vrednost 6. Vrednost manjkajočega outputa v Mengerjevi teoriji bi bila torej 4. Toda če oba preostala inputa vrednotimo po isti metodi, je vrednost vseh treh skupaj 12, in je vrednost inputov v tem primeru večja od vrednosti njihovega proizvoda 10. Menger je očitno precenjeval vrednost produkcijskih faktorjev. Wieser kot alternativo predlaga sledečo metodo. Lovec ima puško in naboj, s katerima želi ubiti tigra. Uspeh je zagotovljen le z njunim skupnim delovanjem. Če bi jih vzeli posamezno, ne bi mogli določiti njunih vrednosti. Obstajata torej dve neznani dvojici (vrednosti x in y) v eni enačbi: $x + y = 100$, kjer 100 predstavlja vrednost uspešnega rezultata. Enačb se ne more rešiti, če je neznank več kot enačb. Wieser doda še dve enačbi gospodarskih dejavnosti s tremi neznanimi vrednostmi inputa: $2x + 3z = 290$ in $4y + 5z = 590$. Desna stran enačb je skupna vrednost, proizvedena s tremi produkcijskimi faktorji. Vrednosti inputov so torej: $x = 40$, $y = 60$ in $z = 70$. Po Wieserju so to deleži posameznih inputov v proizvodnji celotne vrednosti.

Če se torej neki produkcijski faktor koristi v proizvodnji mnogih dobrin, potem se njegova vrednost določi z najmanj vredno dobrino, ki jo ta produkcijski faktor proizvede t.j. z mejno koristnostjo zadnje enote najmanj vredne dobrine. Vrednost inputa je oportunitetni strošek njegove uporabe v vseh drugih proizvodnjah dobrin, pri katerih se ta input uporablja. Avstrijska rešitev vrednosti produkcijskih faktorjev in končnih dobrin se razlikuje od rešitev v učbenikih od Marshalla naprej. Wieser poudarja vlogo mejne koristnosti kot glavno vlogo določevalca vrednosti. Ponudba nima nobene vloge pri tem, saj se vrednost faktorjev določa s z imputacijo.

1.3.3. TEORIJA DRUŽBENEGA GOSPODARSTVA

Njegovo delo Theorie der gesselschaftlichen Wirtschaft, ki je izšlo leta 1914, se ukvarja z družbeno blaginjo. Evolucija ekonomske družbe je določena z značilnostmi moči in vodstva, ki se razvijajo v posameznih gospodarstvih. Rezultat le-teh je razslojevanje ekonomskih, političnih in družbenih odnosov ter koristnosti in cen. Wieser uporabi individualni pristop in odkrito zavrača kolektivnega. Posameznik je nosilec vseh dejanj in odločitev, te pa se sprejemajo v skladu z omejitvami. Institucije določajo omejitve posameznikovega odločanja. Menger pred njim je trdil, da so institucije najkoristnejše v primeru, da se razvijajo brez vsakega zavestnega dejanja. Wieser doda, da institucije postanejo del ekonomskega procesa, ko zavzamejo mesto v družbeni strukturi (Ekelund, Hebert, 1998, str. 338). Institucije imajo dinamično, zgodovinsko dimenzijo, ki se je izoblikovala s predhodnimi akcijami. Ko se razvijajo, dobivajo moč, da omejujejo posameznike na znane in neprepoznane načine. Posameznik maksimizira svojo koristnost pod omejitvami, institucije, ki te omejitve izpostavljajo, pa posredno maksimizirajo kolektivno koristnost v družbi.

Wieser je zagovarjal ustanavljanje delavskih sindikatov kot protiutežne sile kapitalistom na trgu dela. Neorganizirano delo je izkoriščano po njegovem mnenju, t.j. ne prejema celotne vrednosti svojih mejnih proizvodov. S stavkami kot obrambnim orožjem bi se borili proti monopolnim in monopsonskim strukturam. Če torej obstoji protiutežna moč sindikatov napram kapitalistom in podjetnikom, potem bo prišlo do približevanja popolnokonkurenčni ceni produkcijskega faktorja. »Kjer v gospodarstvu ne prevladujejo predpostavljeni rezultati nesporne svobode, tam je država edina pozvana, da zaščiti slabe«. Vloga države je povečati ekonomsko blaginjo napram kapitalistični dominaciji in na podlagi zgodovinskih utemeljenih pravicah privatne lastnine. S teorijo koristnosti naj bi si država pomagala pri izračunu ekonomske moči. Bil je naklonjen državnemu reguliranju in kontroli konkurenčnih podjetij, ko bi bili dobički gigantskega kapitala nezasluženi oz. bi nastali na podlagi monopolne moči. Država naj skrbi za začetek projektov, ki bi prinesli le majhno menjalno vrednost, vendar bi v okviru družbe prinesli veliko celotno koristnost. Prav tako je legitimna naloga države s primerno subvencijsko in davčno politiko podpirati projekte za celotno družbeno blaginjo. Država naj ne poskuša najti zdravila za neenakosti v dohodku, prav tako meni, da je progresivno obdavčenje bogastva oz. premoženja nasprotno instituciji privatne lastnine.

S slednjim prispevkom na področju institucij je Wieser dal povod zgodnjim institucionalistom v ekonomski teoriji, hkrati pa je vplival na svoje študente in naslednike v Avstriji, ki so se v svojem ekonomskem opusu preusmerili v t.i. institucionalne dejavnike delovanja sodobnih gospodarstev.

2. RAZVOJ NEOAVSTRIJSKE ŠOLE

2.1. LUDWIG VON MISES (1881-1973)

Eden največjih umov ekonomije in družbene filozofije 20. stoletja je času svojega življenja razvil integriran, deduktiven znanstveni pristop k ekonomiji, ki je temeljil na aksiomu, da vsak posameznik deluje načrtno, da bi dosegel svoje cilje. Sklepal in promoviral je geslo, da je edina izvedljiva in učinkovita ekonomska politika neomejena »laissez-faire«, politika svobodnih trgov, varovana pravica do zasebne lastnine in omejeno delovanje države na svojem teritorialnem področju v okviru varovanja in zagotavljanja pravic posameznika in privatne lastnine. Mises v času svojega udejstvovanja tako v ZDA kot tudi v Avstriji zagovarja dejstva, da (Rothbard, 2007):

1. so delitev dela, širjenje svobodnih tržnih mehanizmov in zasebnega kapitala edine možne poti človeštva do blagostanja
2. bi socializem pomenil katastrofo za sodobna tržna gospodarstva, kajti v odsotnosti zasebne lastnine se ne morejo vzpostaviti racionalne, tržne cene oziroma ocenjeni stroški
3. bi se poseganje države bi poleg vzpostavitve neravnotežja kot tudi škode bi se pokazala kot neproduktivna in bi lahko konec koncev vodila tudi v socializem.

Svoje poglede o protiinflacijski politiki in zagovarjanju sistema zlatega standarda je uresničil tudi kot minister za trgovino v 20. letih prejšnjega stoletja, ko je praktično sam umiril inflacijo, in kot pobudnik znanega »zasebnega« (seminarja so se smeli sprva na Dunaju udeleževati intelektualci s predhodnim povabilom) seminarja, ki je navduševal mnoge znanstvenike tako po Evropi kot kasneje v Ameriki. Njegov učenec in posnemovalec je bil tudi kasnejši nobelovec F.A. Hayek. Mises je dal na področju ekonomije velik poudarek denarju, prav tako je bil tudi prvi, ki je združil teorijo denarja s splošno teorije mejne koristnosti in cene. Osnoval je tudi svojo teorijo poslovnih ciklov, v kateri je vlado in monetarne oblasti obtožil za povzročitev inflacije in depresij na podlagi vodenja njihove ekspanzivne politike. Celotna družba nima enakih koristi od novih emisij denarja, diskrecijski ukrepi monetarnih in državnih oblasti povzročajo cikle, zato poziva k ohranitvi zlatega standarda. Kreditna ekspanzija bank poleg inflacije povzroči depresijo z napačnimi investicijskimi odločitvami, kajti podjetja zaradi novega denarja prekomerno investirajo v kapitalne dobrine višjega ranga (stroji, konstrukcije, itd.) in podinvestirajo v potrošne dobrine. Bančna posojila na podlagi novega denarja, t.i. »psevdoprihranki«, prepričajo podjetnike, da je na voljo več prihrankov za investiranje v kapitalne dobrine kot pa so jih potrošniki pripravljeni privarčevati. Recesija je neizogibna in v Misesovem primeru je čeprav boleča potrebna in nujna, da se likvidirajo slabe naložbe in da se vzpostavi proizvodna in investicijska struktura, ki se najbolj prilagaja povpraševanju. Misesovo zdravilo v boju proti cikličnosti je povsem nasprotno Keynesovemu. Takoj naj se neha monetarna ekspanzija in dajanje novih kreditov v času razcveta, v času recesije pa naj se vodi laissez faire, ki naj dovoljuje vzpostavitev novih tržnih sil. Najslabše reakcije države naj bi bila njena vmešavanja

v politiko cen in plač, s katerim bi dodatno povzročili brezposelnost, dodatna ponudba količine denarja in povečanje državnih izdatkov, s katerimi bi poskušala spodbuditi potrošnjo. V recesiji je problem premajhnega varčevanja in prevelike potrošnje, zato je varčevanje potrebno spodbuditi, državne izdatke pa je potrebno, ravno nasprotno od Keynesovega predloga, zmanjšati.

V času razcveta socialistične ideje in nastanka prvih socialističnih držav leta 1920 objavi Mises članek »Economic Calculation in the Socialist Commonwealth«, v katerem dokazuje, da je za socialistično plansko upravo nemogoča naloga planirati moderen gospodarski sistem. Njegova jasna teza je, da je nemogoče posnemati tržni mehanizem, kajti originalni cenovni in stroškovni sistem zahtevata menjavo lastnine, s tem pa obstoj zasebne lastnine v produkcijskih sredstvih. Ta članek je potem izoblikoval v knjigo »Socialism« (1922), ki pomeni popolno kritično uničenje socialistične ekonomske ideje. Problematika, ki je pestila številne zagovornike socialistične ideje, naj bi bila rešena z rešitvijo Oskarja Langeja leta 1936, vendar je do končne odločitve prišlo šele leta 1989 s padcem berlinskega zidu. Mises v nadaljnih delih še bolj kritizira ideje državnega intervencionizma (Critique of Interventionism, 1929) in pa tudi zagovarja liberalizem (Liberalismus,1927).

2.1.1. DEBATA O SOCIALISTIČNI KALKULACIJI

Kritika, ki jo je zagovarjal von Mieses in nadaljeval njegov učenec von Hayek, je trdila, da brez informacij o ceni, ki jih priskrbi tržni mehanizem, ni možna racionalna in učinkovita alokacija resursov. V že omenjenem članku leta 1920 je Mises trdil, da je cenovni sistem v socialistični družbi pomanjkljiv, kajti država ima v lasti vsa proizvodna sredstva in zato se ne morejo oblikovati cene kapitalnih dobrin, kajti le-te so le notranje transferne cene socialističnega sistema in ne predmeti menjave. Ker so kapitalne dobrine neocenjene, je sistem neučinkovit, kajti tudi planerji ne morejo učinkovito alocirati resurse. Država ne more biti učinkovita, če ukine denar, trg in cenovni sistem. Samo sistem cen, ki predstavlja konkurenčna licitiranja vseh potencialnih koristnikov dobrine, je lahko učinkovit. Mises prav tako zagovarja tezo, da je racionalno gospodarjenje možno izključno v okviru svobodnega trga in zasebne lastnine. Za racionalno ekonomsko kalkulacijo so potrebne cene produkcijskih dejavnikov, ki v centralno-planskem gospodarstvu ne obstajajo, saj tam ni trgov produkcijskih dejavnikov.

Lange in Lerner sta priznala Misesu, da je odkril slabost v socialističnem gospodarstvu, vendar so krenili v protinapad, predvsem Lange je trdil, da bi socializem lahko deloval, v kolikor bi se tržni mehanizem zamenjal s socialističnim planiranjem. Država bi določila cene končnih dobrin in proizvodnih dejavnikov. Podjetja v državni lasti bi potem proizvajali količino dobrin, vse dokler se mejni stroški dobrin ne bi izenačili s strani planskih oblasti določeno ceno. Proizvodni dejavniki bi se v proizvodnji končnih dobrin alocirali v skladu s tem pravilom (Ekelund, Hebert, 1998, str. 574). Cene so predvsem ocene stopenj menjave ene dobrine za drugo. Četudi jih vidimo kot parametre za tiste, ki oblikujejo odločitve, pa najsi bodo pridobljene od centralnega planerja ali od trga, slednje je za Langeja nepomembno, je

vseeno, dokler upravitelji državnih podjetij sledijo stroškovni minimizaciji. Država naj najde prave cene, če sledi mitskemu Walrasovem planerju. Glede pomanjkanja spodbud in lastne iniciative v planskem gospodarstvu, je Lange ponovil tezo, da v modernem gospodarstvu z naraščanjem meje med lastniki in menedžerji prav tako prihaja do pomanjkanja motiva posameznikov.

Mises in kasneje Hayek sta kot problem izpostavila posnemanje trga s strani države, kajti ex ante cene, ki bi jih določili državni uradniki, ne bi nikoli bile odsev točnih informacij o realnih oportunitetnih stroških, ki so povezani z uporabo produkcijskih dejavnikov. Hayek je namreč trdil, da je trg dinamična družbena institucija, ki spontano koordinira množico podjetniških aktivnosti v smeri maksimizacije družbene aktivnosti (Sušjan, 2006, str. 325). Če bi že državni organi imeli na razpolago vse potrebne informacije, da bi preko njih prišli do enako veljavne tržne cene, pa bi to predstavljalo velikanske transakcijske stroške. Poleg tega bi bilo potrebno vplivati na posameznike, da uporabijo čim več informacij in da z resursi ravnajo učinkovito. Izpostavljen je torej pomen posameznikove motivacije.

Razprava o socialistični kalkulaciji je bila v osnovi prepir o teoretskem modelu. Socialistična ekonomska teorija je temeljila na Walrasovem modelu splošnega ravnotežja, modelu, pri katerem se planer, avkcionar zamenja s središčnim planskim odborom. Lange je predlagal, da ta odbor upravlja s cenami proizvodnih dejavnikov, vendar pa naj se cene potrošnih dobrin določajo na svobodnih trgih zaradi pridobitve točnih informacij za vrednotenje faktorjev. Mises in Hayek sta zavračala Walrasov model kot nerealističen in neprimeren. Kot tak ne bi mogel prikazati značilnosti realnega sveta. Kot bomo videli kasneje pri Hayeku, informacije niso dane, temveč so rezultat neprestanega odkrivanja. Kritika avstrijske šole je tako proti neoklasični šoli kot tudi socializmu uperjena predvsem glede njunega nerazumevanja neparametrske funkcije cene (Sušjan, 2006, str. 576). Hayek trdi, da so informacije, ki jih posamezniki koristijo za svoje aktivnosti, neskončne, malenkostne, fragmentirane in povsem osebnega značaja. Glavni razlog je v tem , da so te informacije predmet neprestanega odkrivanja poti podjetniških akcij in reakcij. Avstrijci dajejo pomen kraju in času, ki ju vodi priložnost za dobičke. Tržne cene v tem primeru niso parametri, temveč enkratni in pravočasni rezultati mnogih transakcij posameznikov, ki posedujejo te informacije. Cene služijo kot signali, s katerimi se decentralizirane informacije sestavljajo v celoto.

Enako močno se je boril proti vse bolj priljubljenim metodam oz. trendom, ki gojijo pozitivizem, relativizem, polilogizem in historizem. Mises meni, da je najprimernejša metoda raziskovanja ekonomske znanosti logična dedukcija iz dokazanih aksiomov, ki jo je poimenoval praxeologija, hkrati pa je zavračal vse druge v tem času naraščajoče trende, ki niso uporabljali tega pristopa in so se raje zatekali k drugim disciplinam z uporabo nerealističnih matematičnih modelov in statističnih manipulacij.

2.1.2. PRAKSEOLOGIJA

Mises je hotel osnovati metodo, ki bi pojasnila ekonomske pojave. Tako je zavračal trditev, da so posamezniki prezapleteni za preučevanje in da jih ne moremo zreducirati na posamezne

dejavnike, hkrati pa so tako samozavedni, da ne moremo trditi, da ta njihova zavest ne vpliva na rezultate preučevanj. Namesto rezultatov zgodovinskih in statističnih opazovanj predlaga proučevanje logične strukture človeškega dejanja-akcije. Prakseologija je tako študija človeške dejavnosti (Parker, Stead, 1991, str. 90). Menger je trdil, da naj bi vsako zavestno človeško dejanja vodilo v izboljšanje posameznikovega zadovoljstva. Prakseologije naj ne bi zanimal vsak posameznikov cilj zadovoljitve dobrine, temveč samo način te izvršitve. Z nadaljevanjem Mengerjevega in von Wieserjevega dela o subjektivizmu je trdil, da ne bi smela obstajati nobena etična presoja o tem, ali je posameznikovo dejanje primerno učinkovito oz. smotrno, kajti za lastno izkušnjo mora posameznik biti sam temelj znanja. Aktivni posameznik je zmožen logičnega mišljenja in prav tako mora imeti vir nezadovoljstva, za katerega meni, da ga lahko odstrani, kajti v nasprotnem primeru ne more ukrepati. Odločitve posameznikov so osnovane na podlagi ordinalnega zaporedja-zavest je sposobna le ene odločitve v nekem trenutku. Pristop metodološkega subjektivizma tako vodi do zaključka, da po navadi noben posameznik oziroma institucija, kot je npr. država, ne more preprečiti odločitev posameznikov, do katerih so ti prišli svobodno, kajti ti posamezniki imajo najboljše informacije, kako maksimirati lastno koristnost. V človeški družbi tako obstaja veliko menjalnih razmerij, v katerih posameznik last neke stvari, ki si jo lasti drugi, vrednoti višje kot njen lastnik in obratno. Metodološki subjektivizem je filozofska metoda, ki poskuša razložiti in razumeti širša družbena dogajanja in pojave kot agregacijo odločitev in dejanj posameznikov. V svoji najbolj ekstremni verziji je poudarjala, da »vse ni nič« in »vse je vsota svojih posameznih delov«. Zagovarja zmanjšanje pomena velikih celot in poudarja zanašanje na manjše enote (redukcionizem). Murray Rothbard, eden vidnejših predstavnikov avstrijske šole in libertarnosti, je oblikoval kategorije prakseologije (Theory and History. Ludwig von Mises Institute, 2007):

1. teorija izoliranega posameznika (Robinson Crusoe)
2. teorija prostovoljnih medosebnih menjav

- blagovna menjava
- z menjalnim posrednikom

3. teorija vojn in sovražnih dejanj
4. teorija iger (von Neumann, Morgenstern)
5. neznano.

2.1.3. TEORIJA DENARJA IN KREDITA

Mises se je kmalu po doktoratu leta 1906 posvetil teoriji denarja, za katero je do tedaj veljalo, da edina v ekonomiji predstavlja drug segment, neodvisen od ostalih analiz ekonomskega sistema. Vendar pri analizi denarja nehote pridemo na agregate, kot so nacionalni produkt, raven cen, varčevanje, itd. Mises je hotel integrirati teorijo denarja na osnovi dejanj posameznika, torej v okviru mikroekonomije, in to je storil leta 1912 s knjigo Teorija denarja in kredita (Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel). Denar je edinstven v smislu svoje časovne zamenljivosti. Celotna ekonomska znanost je tako utemeljena s strani dejanj

posameznika in tako naj ne bi obstajala razlika med relativnimi cenami, med mikro in makro ravnjo. Mises vzpostavi teorijo mejne koristnosti za ponudbo in povpraševanje po denarju. Osredotoči se na učinke spremembe količine ponudbe denarja na relativne cene.

Kakor je cena katerekoli dobrine na trgu določena s strani ponujene in povpraševane količine, tako je tudi s ceno denarja. Mejna koristnost denarne enote je določena z intenzivnostjo povpraševanja po denarnih blagajnah. Denar ima vrednost, ki izhaja iz vrednosti dobrin, ki jih lahko z njim kupimo, in z druge strani, ima denar lastno subjektivno vrednost , ker sega lahko drži pri sebi za bodočo menjavo. Mises se strinja s klasično kvantitetno teorijo denarja, da bo povečanje ponudbe denarja vodilo v zmanjšanje njegove vrednosti ali cene in v povečanje cen drugih dobrin in storitev. Vendar pa zagovarja tezo, da to še zdaleč ni proporcionalno povečanje cen glede na povečano količino denarja, temveč je to odvisno tudi od intenzitete na spreminjanje mejne koristnosti denarja in na vpliv držanja denarnih blagajn prebivalstva pri sebi. Ljudje ne držijo denar pri sebi zato, da bi ga koristili v potrošnji, temveč da bi ga na koncu zamenjali za potrošne dobrine. Denar ni koristen sam po sebi. Koristen je zaradi tega, ker ima menjalno vrednost oz. obstoječo kupno moč. Povpraševanje po denarju ni samo odvisno od njegove tržne cene, temveč izhaja tudi iz njegove obstoječe cene, izražene v drugih dobrinah. Mises reši to zanko s pomočjo regresijskega teorema (Ekelund, Hebert, 1998, str. 536). Povpraševanje po denarju D nekega dne je enako njegovi kupni moči predhodnega dne, D-1. Povpraševanje po denarju predhodnega dne pa je enako kupni moči denarja dne D-2. Povpraševanje po denarju torej vedno vsebuje zgodovinsko oziroma časovno komponento. V analizi se vrnemo nazaj do časa, ko je zlato imelo funkcijo denarja. Prvi dan, ko je zlato dobilo to funkcijo, je dobilo poleg uporabne vrednosti dodatno vrednost kot posrednik v menjavi. Denar naj bi izviral kot uporabna dobrina. Denar naj bi po Misesu tako nastal na trgu s posamezniki, ki so postopno začeli koristiti neko predhodno vredno dobrino kot posrednika v menjavi.

Dodatne injekcije denarja so podane le v nekaterih segmentih ekonomskega sistema in ne v celotnem, kot naj bi to zagovarjala klasična teorija. Cene se višajo postopoma po gospodarstvu kot oblika valovanja s svojim izvorom (centralna banka). Ob emisiji novega denarja, ki je npr. porabljen za izgradnjo železnic, se ne zgodi enoten porast ravni cen, temveč se zaradi novega denarja povečajo dohodki in cene gradbenikov železnic in jeklarjev, šele nato se povišajo cene njunih dobaviteljev itn. S posedovanjem večje količine denarja se manjša njegova mejna koristnost in pride do ponovnega vrednotenja vseh dobrin v okviru posameznikovih preferenc. Postopno se novi denar v obliki že omenjenega valovanja razširi po celotnem gospodarstvu in s tem poveča povpraševanje in cene. Nova ponudba denarja torej vsaj začasno poruši relativne cene in lahko posledično vodi v popolno spremembo dohodkov. Mises sklene, da povečanje ponudbe denarja družbeni blaginji ne prinese prav nič, kajti če se vsem v globalnem gospodarstvu čez noč povečajo denarne blagajne za dvakrat, potem vsi skupaj niso nič na boljšem kot pred tem.

Po njegovem je največji »čar« inflacije, povzročene s strani politikov, točno v tem, da ne dobijo vsi posamezniki v istem času enake količine le-tega. Vlada in njeni glavni priljubljeni

prejemniki so prvi, ki prejmejo nov denar. Njihov dohodek se poveča, preden gre večina cen dobrin navzgor, medtem ko zadnji v verigi prejemnikov denarja (če ga sploh prejmejo) izgubijo, kajti cene dobrin, ki jih kupijo, so že pred tem porasle. Vlada in privilegirani posamezniki lahko učinkovito in tiho koristijo zaradi politične moči na račun ostalega prebivalstva. Mises zaradi tega ostro nasprotuje ekspanzivni monetarni politiki, ker naj bi to bila igra z ničelno vsoto-vedno bo koristila skupina, ki bo prva prišla do denarja naproti drugi. Monetarna ekspanzija je metoda države, s katero sistematično razlasti nekatere skupine v družbi. Zlati standard je zato s svojim protiinflacijskim sidrom najboljša oblika denarja. Država naj se loči od monetarnega sistema. Bistvo denarja je v uteži zlata ali srebra, zato naj se po Misesu vrnemo v svet, kjer bosta ti dve uteži zopet enota vrednosti in posrednik v menjavi. Sistem zlatega standarda je sposoben zagotoviti denar na trgu samem in ni odvisen od podedovanih inflacijskih in redistribucijskih teženj vlade.

Mises prav tako v tem delu pokaže prednosti svobodnega bančništva, bančništva, ki ni odvisno od vladne oz. centralne kontrole. V takem sistemu ne bi prišlo do inflacijske ekspanzije denarja, temveč bi banke zaradi zahtev strank po plačilih v nespremenjeni kupni moči denarja, le-te bile primorane izvajati neinflacijsko politiko. Vloga centralnih bank pa je povsem nasprotna zgoraj omenjeni, kajti s svojim strogim nadzorom banke silijo v inflacijo svojih posojil in depozitov. Centralno bančništvo je zmeraj bilo in je inflacijsko sredstvo, s katerim bi banke osvobodili tržnih omejitev.

2.1.4. POSLOVNI CIKLI

Vse od razvoja industrije in tržne ekonomije od 18. st. dalje so opazovalci videvali menjajoče vzpone in padce v gospodarski aktivnosti, obdobja inflacije in depresije, vendar nobenemu ni uspelo razložiti te cikle s splošno teorijo ekonomskega sistema, s teorijo cen in produkcije. Vsa dotedanja pojmovanja so težila k nekemu splošnemu ravnotežju, h kateremu naj bi vse tržne sile gravitirale, zato je bilo težko pojasniti vzroke za oscilacije. Mises je zato sklepal, da so vzrok za ta neskladja neke eksogene sile, ki rušijo ta ravnotežja. Svojo teorijo je osnoval na treh elementih (Rothbard, 2007):

1. država in bančni sistem izdajata nov denar, s katerim povišujeta cene in povzročita zaradi poslabšane konkurenčnosti odtok zlata in krčenje denarnega obtoka in cen
2. na Böhm-Bawerkovi teoriji kapitala in strukturi produkcije
3. Wicksellov prikaz pomembnosti razlike med naravno obrestno mero (obrestna mera ob nevmešavanju bančnega sistema) in dejansko obrestno mero kot rezultat bančnega poseganja.

V dobro delujoče in normalno tržno gospodarstvo pride s strani vlade oz. centralne banke dodatna količina denarja. Banke povečajo ponudbo denarja (zapisi in depoziti), ki ga dajo podjetjem, s tem pa znižajo obrestno mero pod naravno oz. tisto tržno obrestno mero, ki odraža prostovoljno razmerje med potrošnjo in varčevanjem družbe. S tem, ko je obrestna mera umetno znižana, podjetja najemajo več kreditov in podaljšujejo strukturo produkcije z

investiranjem v kapitalne dobrine. Nov denar porabijo za večje plače in druge stroške ter investicije. Ko delavci in drugi proizvajalci prejmejo dodaten denar ob tem, da njihove časovne preference ostanejo nespremenjene, ta denar porabijo v starih razmerjih in preferencah. Toda to pomeni, da družba kot celota ne bo prihranila zadosti za nove investicije, zato propad teh investicij in poslov postane neizogiben. Recesija je neizogiben proces ponovnega prilagajanja produkcijskega sistema, v katerem trg likvidira nevarna prevelika investiranja inflacijskega razcveta in vzpostavi prvotna razmerja med potrošnjo in investiranjem.

Mises je tako prvi integriral teorijo poslovnih ciklov s splošno mikroekonomsko analizo. Monetarna ekspanzija povzroči preveliko investiranje v kapitalsko-intenzivne panoge in premajhno v potrošne dobrine. Zdravilo proti recesiji je nasprotno keynesianskemu in postkeynesianskemu priporočilu, in sicer naj fiskalne in monetarne oblasti takoj prenehajo s kreiranjem novega denarja, naj se ne vmešavajo v proces recesijskega prilagajanja, prav tako naj ne zvišujejo plač in cen, potrošnje in čezmernega investiranja, da bo čim hitreje in gladko stekel t.i. likvidacijski proces.

2.1.5. »HUMAN ACTION«

Misesovo glavno delo, ki je izšlo leta 1940 pod naslovom National Ökonomie: Theorie des Handelns und Wirtschaftens, vendar ga je leta 1949 razširil in preimenoval, je Human Action. Mises namerno krene avtonomno v svojo smer od glavnega toka ekonomske misli, ki vsebuje teorijo splošnega ravnotežja v sintezi Walrasovega in Marshallovega pristopa. V njem se dotakne vseh področij ekonomije, Mises pa je za razlago ekonomskih pojavov uporabil svojo lastno oblikovano metodologijo-praxeologijo v okviru metodološkega subjektivizma. Temelj vsakega ekonomskega pojava je človekovo dejanje, časovna preferenca pa je osnovna prakseološka kategorija vsakega dejanja. Mises metodološko kritizira uporabo matematičnih in statističnih modelov ekonomiji in poudarja, da so matematične enačbe uporabne le v pojasnjevanju nečasovnih, statičnih modelov. Uporaba matematike v ekonomiji je napaka pozitivizma, smeri, katere oster nasprotnik je bil prav Mises. V proučevanju človekovega dejanja je uporaba infinitezmalnega računa neprimerna. Mises poudari, da še nikomur ni uspelo odkriti posamezne kvantitativne konstante v človeškem obnašanju in nikomur ne bo, če predpostavljamo svobodno posameznikovo voljo (The place of Mises's Human Action in Development of Modern Economic Thought. Ludwig von Mises Institute, 2007).

Aktiven in racionalen posameznik je voljan nadomestiti sedanje stanje, ki mu prinaša manj koristi in zadovoljstva, s tistim, ki mu prinaša več zadovoljstva. S svojo miselno sposobnostjo in dejanskim ukrepanjem želi doseči boljše stanje. Spodbuda, ki ga prisili v to, je vedno stanje nezadovoljstva in nesproščenosti. Človek, ki je popolnoma zadovoljen s sedanjim stanjem, ne želi sprememb. Tak človek ne ukrepa, temveč živi popolnoma brez skrbi (The place of Mises's Human Action in Development of Modern Economic Thought. Ludwig von Mises Institute, 2007).

Vsa dejanja, ki so usmerjena v prihodnost, morajo biti ocenjena v sedanjosti. Nepredvidljivost prihodnosti je vsebovana v samem bistvu dejanja-akcije. V svetu, kjer je prihodnost popolnoma poznana, je vsako dejanje nemogoče. Če posameznik ve, kaj se bo zgodilo v prihodnosti, pa ga ne more spremeniti, potem je vsako dejanje brezupno. Posamezniki delujejo, ukrepajo predvsem zato, ker ne vedo s popolno verjetnostjo, kaj se bo zgodilo. Upajo lahko samo na to, da bo njihovo sedanje stanje nasledilo bolj zadovoljivo, koristnejše stanje od sedanjega.

Oziroma kot zaključuje Mises: «Vse prihodnje potrebe in ocene, posameznikova dejanja na spreminjajoče pogoje, znanstveno in tehnološko znanje, prihodnje ideologije in politike ne morejo nikoli biti predvidene s točno stopnjo verjetnosti. Vsako dejanje se sklicuje na neznano prihodnost, zato je v tem smislu vedno tvegana špekulacija«.

Mises je bil pripadnik šole, ki je dobila svoj zagon v 20. letih prejšnjega stoletja. Njeni predstavniki so bili kritiki neoklasike, predvsem so bili nasprotniki t.i. statike ekonomskega ravnotežja, kateri so pripisovali togost. Trg je dinamična kategorija, v kateri ni popolne informiranosti, temveč obstaja nepredvidljivost in tveganje, torej je trg proces, ki vključuje dinamičen in neprekinjen tok, v katerem ima pomen oz smisel ravnotežja le zelo omejen pomen. Posamezniki morajo imeti največjo možno stopnjo svobode, s katero lahko zasledujejo svoje cilje, kar je osrednja tema opusa naslednjega obravnavanega predstavnika neoavstrijske šole in Nobelovega nagrajenca Friedricha von Hayeka. Konkurenčni trgi obstajajo zato, da rešujejo, kakor pravi on, centralni teoretični problem vseh družbenih znanosti (Parker, Stead, 1991, str. 90). Neoavstrijci poudarjajo, da so tržne odločitve sad nepopolne informiranosti o rezultatih tržnega procesa- trg obstaja le kot sredstvo maksimizacije potrošnikovega povpraševanja in ponudbenih stroškov. Posameznik ima omejene informacije in še pomembneje je, da jih vsak posameznik interpretira drugače. Pomen časa v produkciji je pomemben dejavnik tveganja v tržnem procesu, kakor tudi časovni horizont med investiranjem in končno prodajo.

2.2 . FRIEDRICH AUGUST VON HAYEK (1899-1992)

…znebiti se moramo iluzije, da lahko načrtno (namensko, plansko) oblikujemo prihodnost človeštva… To je zaključek, do katerega sem prišel po štiridesetih letih dela in posvečanju študiju teh problemov… (Hayek's Life and Work. Adam Smith Institute, 2007)

Skoraj nobena druga izjava velikega ideologa liberalizma ne bi mogla opisati bolj njegovega prepričanja v svobodo posameznika in univerzalizma posameznikove svobode pri izbiri. V obdobju med obema vojnama in po drugi sv. vojni, ko je v svetu prevladovala miselnost planiranja in državnega intervencionizma ter socializma, polno-zaposlitvene politike, čedalje večjega obsega javnega sektorja in vedno večje državne vloge pri redistribuciji dohodka , je Hayek ostajal skoraj sam nasproti tem prevladujočim težnjam. Vse bolj prevladujoče zgoraj omenjene aktivnosti države naj bi po njegovem v Poti v hlapčevstvo vodile v katastrofo, prav s tem delom pa je dosegel pomemben preblisk v glavah znanstvenikov kot politikov.

Ti so v tistih desetletjih sledili prevladujočemu stališču intelektualnega nasprotnika, sicer pa Hayekovega prijatelja, Keynesa, ki je zagovarjal državni intervencionizem, kateremu je Hayek vselej nasprotoval. Njegova najbolj znana eseja, v katerih zagovarja svobodno družbo in posameznika, The Constitution of Liberty in Law, Legislation and Liberty, naj bi predstavila okvirje za izgradnjo občutljivega liberalnega družbenega reda. Že v zgodnjem otroštvu se je srečeval z ekonomijo, saj je oče prijateljeval z Böhm-Bawerkom, v dvajsetih letih pa je služboval v uradu Ludwiga von Misesa, ta pa ga je v dvajsetih letih prejšnjega leta prepričal, da je opustil še preostalo naklonjenost socialističnim idejam, predvsem s svojimi zasebnimi seminarji ter delom Socializem leta 1932. V tem času je Hayek zaslovel z delom Monetarna teorija in poslovni cikli, v katerem obravnava problematiko denarja, s čimer se začne 20 let trajajoča intelektualna debata s Keynesom. V 40. letih je deloval na sloviti London School of Economics, kjer sta nastali naslednji deli Čista teorija kapitala (1941), Pot v hlapčevstvo. V 50. Letih se je preselil v Chicago, kjer je delovala šola z Miltonom Friedmanom na čelu.. 1962. leta se je vrnil v Nemčijo, nato v Salzburg, leta 1974 pa je z Myrdalom prejel Nobelovo nagrado za ekonomijo. Konec sedemdesetih let je zmogel ustvariti še dodatno kritiko socializma Usodna domišljavost (Fatal Conceit).

Neoklasična teorija predpostavlja, da so v tržnem procesu vsi posamezniki popolnoma informirani. Hayek predpostavlja pomen trga in procesa konkurence kot pomembnima dejavnikoma odkrivanja informacij in znanj, ki pred tem niso bili na voljo. Znanje, pričakovanja in predvidevanja so torej centralni elementi vsake ekonomske analize. V ravnotežju so načrti in predvidevanja vseh posameznikov usklajeni. Zaradi negotovosti je koordinacija posameznikovih načrtov težka in težko dojemljiva vsakemu posamezniku zaradi kompleksnosti. Samo skozi t.i. spontani red (»spontaneous order«), ki se razvije v okviru trga, tržni mehanizem najbolj učinkovito deluje. Trg kot institucija najučinkoviteje rešuje ekonomske probleme (Landreth, Colander, 1994, str. 408).

2.2.1. BREZPOSELNOST IN MONETARNA POLITIKA

Kot pravi Hayek, je brezposelnost neposredni rezultat kratkovidnosti politik polne zaposlenosti, ki so jih izvajali v preteklosti. Nič ni lažje kot ustvariti dodatno zaposlenost s preusmeritvijo delovne sile v dejavnosti, ki so trenutno privlačne zaradi potrošnje dodatno kreiranega denarja. Njegova teza je, da je večina tako umetno ustvarjene rasti uničevanje resursov. Z odpravo avtomatičnih zavor, kot sta bila zlati standard in fiksni devizni tečaji, so se res ustvarili pogoji za trajno polno zaposlenost, vendar na račun ekspanzije kreditov in inflacije. Ko je nastajal ta Hayekov esej, Hayek predlaga tri poti za ustavitev napačne monetarne politike, ki je pripeljala v ta položaj:

1. dovoliti galopirajoči inflaciji, da nadaljuje svoj pohod, dokler ne povzroči popolno disorganizacijo vseh ekonomskih dejavnosti
2. uveljaviti kontrole plač in cen, kar bi trenutno prikrilo učinke inflacije, vendar pa bi pripeljalo v totalitarni sistem

3. dokončno ustaviti rast količine denarja, kar bi sicer pripeljalo v stanje precejšnje brezposelnosti, vendar bi prikazalo vsa zmotna vlaganja delovne sile v napačne dejavnosti.

Keynesove ideje, do katerih je prišel v času velike recesije v 30. letih, in katerim je svet sledil vse do srede 60. let, so nastale na podlagi ugotovitve, da je treba zmanjšati vrednost realne plače, da se poveča zaposlenost. To pa je praktično politično nemogoče, zato je po Hayekovem mnenju Keynes samega sebe zmotno prepričal s preprosto rešitvijo, da je brezposelnost rezultat nezadostnosti agregatnega povpraševanja v primerjavi z vsoto vseh plač, ki bi jih bilo potrebno plačati, če bi bili vsi delavci plačani po sedanjih stopnjah.

Po Hayekovem mnenju pa je prava razlaga za večjo in bolj razširjeno brezposelnost v neskladju med razdelitvijo dela in ostalih faktorjev proizvodnje med različnimi gospodarskimi dejavnostmi in razdelitvijo povpraševanja po njihovih produktih. To neskladje je povzročeno zaradi porušitve sistema relativnih cen in plač. Vzrok nezaposlenosti je v odklonu od ravnotežnih cen in plač, ki bi se vzpostavile na svobodnem trgu in v okviru stabilnega denarnega obtoka (Hayek, 1975, str. 8). V okviru fiksnih deviznih tečajev, ko so se morali politiki, da bi ohranili zunanjo vrednost valute in da bi se izognili inflaciji, odločati za nepriljubljene ukrepe, kot so povečanje nezaposlenosti, je sistem fleksibilnih deviznih tečajev prinesel v primeru inflacije celo nadaljnje povečanje zaposlenosti. Vendar pa so bile panoge, v katerih se je povečevala zaposlenost, dolgoročno neperspektivne, kar se po Hayekovem mnenju pokaže konec 60. let z naraščajočo brezposelnostjo in hkratno inflacijo. Dolgoročna inflacija, vodena s strani ekspanzivne monetarne in fiskalne politike je nevzdržna, kajti neizogibno povzroči še večji obseg nezaposlenosti, kot je bil prvotno predviden. Inflacija postane vzrok za še večjo brezposelnost.

Inflacija naredi nekatere panoge trenutno bolj privlačne za vlaganja. Te panoge bodo izginile, ko ne bo več inflacije oz. se bo začela upočasnjevati. Do tega rezultata pride zaradi tega, ker inflacija spremeni razdelitev denarnega toka med različnimi sektorji in stopnjami proizvodnega procesa in ker povzroči pričakovanja o nadaljnji porasti cen. Sindikati po njegovem mnenju imajo prav tako velik delež pri nezaposlenost, saj po tem ko po pogajanjih določijo svoje mezde, ne vzamejo v obzir nezaposlenosti, ki jo ta mezdna stopnja prinaša. Dodatne injekcije denarja, s katerimi oblasti poskušajo brzdati naraščajočo brezposelnost, nadalje poruši relativne cene in z naraščajočo inflacijo se v bistvu veča delež zaposlenih, katerih zaposlenost je odvisna od naraščajoče inflacije.

Rešitve Hayek vidi v naslednjih ukrepih:

1. nemudoma je potrebno ustaviti naraščanje količine denarja, ali jo vsaj zmanjšati na stopnjo realne rasti proizvodnje;
2. hkrati je potrebno z vsemi sredstvi preprečiti deflacijo, ki bi se ob tem lahko pojavila. Vendar prestrukturiranje zahteva prenovo celotnega sistema relativnih cen in, hkrati pa je potreben bolj fleksibilen sistem plač;
3. oživitev profitabilnih investicij, vendar ne z umetnim nižanjem obrestnih mer.

Keynesianske sanje o polni zaposlenosti so po njegovem mnenju dokončno opuščene. Glavni cilj ekonomskih politik naj bi od sedaj naprej bil stabilen denar in ne nestabilna polna zaposlenost. Denarna politika mora preprečiti fluktuacije v ponudbi denarja ali v obsegu dohodka. Glavni cilj je stabilnost v vrednosti denarne valute. Tu se strinja s po njegovem mnenju nekoliko preoptimistično trditvijo kolega in prijatelja Miltona Friedmana, da bi morale monetarne oblasti biti prikrajšane za vso diskrecijsko moč pri določanju obsega ponudbe denarja in da bi se morali vrniti k bolj ali manj avtomatičnemu sistemu reguliranju količine denarja, kakršen je bil v preteklosti mednarodni sistem zlatega standarda.

2.2.2. »PRETENSE OF KNOWLEDGE«

Ekonomija naj bi se čedalje bolj obračala k metodam naravoslovnih znanosti, ki poskušajo čedalje bolj posnemati vzrok in posledico kot rezultat ene akcije in reakcije, kar je sicer mogoče po Hayekovem mnenju v naravoslovnih znanostih, ne pa v družbenih in lahko vodi do »znanstvenega« pristopa, ki pa je odločno neznanstveni v pravem pomenu besede, ker vključuje mehanično in nekritično uporabo mišljenj tistih področij, ki so različna od tistih, kjer so bila oblikovana (Hayek, 1986, str. 15). Napačna politika preteklih let po 2. sv. vojni naj bi slonela na tezi, da obstaja preprosta pozitivna korelacija med polno zaposlenostjo in obsegom agregatnega povpraševanja za proizvodi in blagom, kar vodi v prepričanje, da lahko preprosto zagotavljamo polno zaposlenost z vzdrževanjem celotne potrošnje na primerni ravni. Tu torej obstaja glavna razlika med naravoslovnimi znanostmi in ekonomijo. V ekonomiji lahko dobimo kvalitativne podatke samo za pojasnitev določenih aspektov oz. dejavnikov, vendar to nujno ne vključuje pomembnih dejavnikov. Trg, ki je po njegovih besedah primer takega kompleksnega fenomena, vključuje in je odvisen od dejanj veliko posameznikov, vse okoliščine, ki bodo določile rezultat procesa pa so in bodo v večini primerov težko kdaj popolnoma znane ali merljive. Družbene znanosti tako upoštevajo kot pomembne dejavnike tiste dejavnike, ki so dostopni in merljivi, niso pa nujno pomembni oziroma relevantni, medtem ko lahko znanstvenik v naravoslovnih znanostih meri, kar se njemu samemu zdi pomembno. Korelacija med agregatnim povpraševanjem in polno zaposlenostjo je lahko le približek, vendar pa je to edini približek, za katerega lahko zberemo kvantitativne podatke in je hkrati zmotno tudi priznan kot edina kavzalna zveza, ki šteje. Zato Hayek tudi na splošno zavrača uporabo matematičnih in statističnih metod v ekonomiji, ker nas privedejo v iluzijo, da lahko uporabimo te tehnike, da določimo in predvidevamo številčne vrednosti teh pojavov, kar ne moremo, kljub temu da so te matematične metode pripomogle k razumevanju medsebojnih soodvisnosti različnih dogajanj na trgu. Hayek goreče poudari, da ima raje resnično in nepopolno znanje, ki je nedoločeno in nepredvidljivo, kot pa pretvarjanje znanja, za katerega je mnogo bolj verjetno, da je napačno.

Nezaposlenost pokaže, da je bila struktura relativnih cen in plač porušena in da je potrebna za vzpostavitev ravnotežja med ponudbo in povpraševanjem med sektorji delovne sile sprememba relativnih cen in plač. Povečevanje agregatnega povpraševanja je postalo vzrok vedno večjih misalokacij proizvodnih dejavnikov, kar bo verjetno kasneje neizogibno povzročilo še večjo nezaposlenost. Toda nemogoče je izpeljati take statistične informacije, ki

bi pokazale, koliko se sedanja raven cen in plač odklanja od tistih, ki bi zagotavljale neprekinjeno prodajo zdajšnje ponudbe dela.

2.2.3. »INDIVIDUALISM AND ECONOMIC ORDER«

Odkar je človek ustvaril institucije civilizacije, kot so zakonodaja, moralne vrednote in družbene institucije, se uveljavlja prepričanje, da jih je zmožen tudi spremeniti, da bi bolje koristile posamezniku. Po Hayekovem mnenju je to zmotno prepričanje, kajti temelji na globokem nerazumevanju pravih izvorov družbenega življenja in institucij, torej bi bila rekonstrukcija in obnova teh institucij prav največja možna napaka (The Fundamentals of Austrian School of Economics. Adam Smith Institute, 2007). Družbene institucije naj ne bi spadale ne v kategorijo »naravnega« ne »umetnega«, temveč bi morale biti uvrščene izven teh dveh kot posebno kategorijo. Institucije niso bile iznajdene ne načrtovane. Izbrali jih prav tako nismo zavestno, tako da bi nam prinašale koristi, temveč so se razvile in preživele zaradi posameznikov, ki so jih posvojili in ki so od njih imeli koristi. Primer take institucije je jezik.

Najpomembnejša je posameznikova svoboda. Vsaka družba, ki je organizirana in vodena s strani centralne oblasti, je očitno omejena s količino znanja, ki jo ta oblast poseduje. Vsaka sprememba, ki bi se zgodila v tej družbi, bi vplivala na družbeno oblast tako, da bi vsa usoda celotne družbe visela na količini znanja, ki bi jo premogla ta oblast-oblast, ki je omejena v količini znanja. Ker je torej velikost in kompleksnost organizirane družbe omejena, so zelo kompleksni družbeni ukazi in zahteve lahko uresničeni in udejanjeni le v primerih, ko izhajajo iz evolucije sistema pravil in ne načrtnega stvarjenja. Kjer je znanje in vedenje milijonov posameznikov in ne samo neke centralne oblasti, tam je na voljo večja količina informacij, ki se lahko uporabi. Posamezniki, ki imajo neko informacijo, se lažje sami prilagodijo okoliščinam in zahtevam, kot pa da bi čakali še na direktive centralne oblast, in njihovo prilagajanje ni odvisno od količine znanja oblasti. Posameznikova svoboda je stanje, ko posameznik ni pod nikakršno prisilo. Svoboda je najboljši način za reševanje nepredvidenega in nepričakovanega. Svoboda omogoča posamezniku ravnanje po svoji volji in po svojem »eksperimentu«, glede na svoje tveganje in glede na lastne zamisli. Napredka ne moremo ukazovati, lahko pa ga le pospešujemo oz spodbujamo njegovo rast. Prav tako ni zaželena omejitev svobode, pa čeprav bi vedeli, da nam bo v prihodnje prinašala večje koristi. Razlog je v tem, da rezultati, ki so predvideni in koristni, ne morejo odtehtati tistega, kar v primeru neomejevanja (svobode) prinesejo do tedaj nevidni, novi in nepredvidljivi dogodki.

Edina prisila, ki je mogoča, pa še ta je minimizirana, ni tista, ki bi ljudi silila v določena dejanja, temveč tista, ki bi drugim preprečevala, da bi ostale posameznike podrejali svoji volji. Ta edina prisila je organizirana v obliki prisilnega aparata države, ki naj omejuje take posameznike, preostale posameznike pa naj pusti svobodne in naj jih ne omejuje. Vlada oz. oblast je samo-omejena s predvidljivimi in načrtovanimi pravili.

2.2.4. POT V HLAPČEVSTVO

»Ta svet je vedno postal pekel takrat, kadar si je človek na njem hotel ustvariti nebesa.« (Hayek, 1991, str. 35)

Hayek je ob vzponu komunizma in fašizma to pripisoval vse večjim težnjam ljudi po enakosti in državnem reguliranju. Ob pojavu velike krize v 30. letih so ljudje dokončno začeli verjeti v gospodarsko planiranje in ne več spontanost trga s strani »nevidne roke«. Dokončno so se v gospodarski politiki uveljavila načela socialistov po centralnem aparatu in planerju, ki bi vsakemu posamezniku zagotovil »pošteno plačo«. Prevladujoče načelo 19. st. »laissez faire« je dokončno izgubilo pomen. Čeprav Hayek priznava pomen državnega delovanja v času vojn, odpravljanja posledic višjih sil (potresi, poplave) in podobno kot Adam Smith v dejavnostih, katerih oskrba z dobrinami posameznika je možna le s strani države in ne posameznika (šolstvo, zdravstvo), vendarle svari demokratične in liberalne vlade, naj se po vojni odpovedo vsakršnemu državnemu delovanju v gospodarstvu. Totalitarni sistemi (komunizem, fašizem) so svoj pohod začeli v liberalnih družbah s sprva socialističnimi težnjami po enakosti vseh posameznikov, iz katerih pa se je razvila peščica posameznikov, ki diktirajo in ukazujejo celotni družbi. Hayek se sprašuje, ali se je zahodna civilizacija odpovedala načelu, kot je spoštovanje posameznika in priznanje njegovih stališč in okusov kot najvišjih v njegovem lastnem območju (Hayek, 1991, str. 27). Za razliko od socialističnih piscev in totalitaromanov (Hayekova lastna označba), kot so Comte, Mannheim, ki vidijo v kapitalizmu 19. stoletja največje razslojevanje med ljudmi, je Hayekova teza, da je zagotavljanje posameznikove svobode in omejenega delovanja države v gospodarstvu prineslo izjemen razvoj znanosti in posameznikovega standarda, ki je celo za posameznika z dna družbene lestvice večji, kot bi bil v pogojih državnega planiranja in socialističnega upoštevanja enakosti. »Najverjetneje ni bilo razreda, ki bi v temelju ne pridobil s tem splošnim napredkom.« (Hayek, 1991, str. 29). Spričo navideznih pomanjkljivosti liberalizma, ki je nekaterim sposobnejšim posameznikom navrgel več koristi kot ostalim (tudi vsi ostali so bili deležni posledic liberalizma), in ki so postale očitne socialističnim intelektualcem, je v letih po 1. sv. vojni prišlo do njegovega padca v večini evropskih držav. Liberalizem je po Hayekovi oceni postal žrtev lastnega uspeha. Do priljubljenosti socializma je prišlo v veliki meri zaradi dejstva, da si vsi posamezniki želimo, da bi skupne probleme reševali kolikor le mogoče razumno in z razumevanjem vseh okoliščin. Kompleksna delitev dela v novoveškem obdobju je razlog za zagovarjanje socialističnega planiranja, ki skuša omejiti to kompleksnost. Toda decentralizacija v razmerah kompleksnosti po Hayeku je nujna zato, ker nihče več ne more prevzeti odgovornosti za nepregledno število podrobnosti in je potrebna nezavestna konkurenca, ki vsakemu posamezniku prinaša informacije za njegovo usklajevanje z drugimi.

V tem času po 1. v. vojni se je začela razgradnja sistema, ki je bil spontan, brezoseben, anonimen in je zagotavljal nepredvidljive rezultate, in ustvarjanje kolektivnega mehanizma in zavednega upravljanja vseh družbenih pojavov. Kot pravi de Tocqueville, je demokracija v bistvu demokratična institucija in v konfliktu s socializmom: »Demokracija širi sfere

individualne svobode, socializem jih omejuje. Demokracija pripisuje vsakemu človeku vsako možno vrednost; socializem dela iz ljudi gole predpostavke, gole številke. Demokracija in socializem imata skupno le eno besedo: enakost. Toda upoštevajte razliko: medtem ko je demokraciji do enakosti v svobodi, je socializmu do enakosti v prisiljenosti in podložnosti.« (Hayek, 1991, str. 29). Socializem je sinonim za odpravo zasebne iniciative, privatnega lastništva produkcijskih sredstev in za sistem planskega gospodarstva, ki ga ne uravnava podjetnikov boj za dobiček, ampak centralni plan. Za centralno distribucijo prihodkov je potreben center, iz katerega se sprejemajo odločitve za posameznike, ki s tem izgubijo ekonomsko svobodo, ki je najpomembnejša kategorija liberalizma in demokracije.

Jedro liberalizma je prepričanje, da je najboljša možna pot izkoriščanja posameznikovih sposobnosti sistem, ki temelji na konkurenci. Liberalizem pa je proti temu, da bi konkurenco nadomeščali z razvojno nižjimi metodami koordinacije individualnih moči. Pogoji, ki jih mora oblast-država zagotoviti, da je tržna igra posameznikov poštena, so naslednji:

1. neomejevanje pri vsakršni tržni transakciji posameznika (nakup, prodaja, proizvodnja);
2. dostop do različnih tržišč je za vse enak;
3. vsak nadzor cene ali obsega proizvodnje jemlje konkurenci njeno moč;
4. primeren pravni sistem, ki ohranja konkurenco in ji omogoča, da deluje čim bolj koristno.

Zagovorniki planiranja, predvsem marksisti, so branili tezo, da konkurenca ni več možna zaradi tehnoloških sprememb, ki so omogočili koncentracijo moči v monopolih. Spontanost trga ni več mogoča, rešitev je planiranje. Hayek zagovarja stališče, da je za nastanek monopolov kriva tako vodena ekonomska politika v teh državah. Prav tako ni možno, da bi monopol nastal tam, kjer je množična proizvodnja bolj ekonomična. Monopoli nastajajo predvsem zaradi dogovarjanja, ki ga podpira politika. Pogosto je nastanek monopola pogojen oziroma osnovan s strani protekcionistične politike.

Ustvarjati razmere, kjer bo konkurenčnost čim bolj učinkovita, nadomeščati jo v razmerah,ko ni učinkovita in zagotavljati storitve, ki so po besedah Adama Smitha »kljub temu, da so v veliki meri koristne za večino, take narave, da dobiček, ki ga prinašajo, posamezniku ali manjši družbi ne more nikoli povrniti stroškov« (Hayek, 1991, str. 50), to je najširši še možni obseg delovanja države po Hayekovem mnenju. Prav tako nekakšna srednja pot med atomistično konkurenco in centralno upravo ni možna, kajti vodi k drugoomenjeni.

Sistem konkurence je tisti mahanizem, ki omogoča delovanje cenovnega sistema. Podjetniki usklajujejo aktivnosti z ostalimi s cenami. Cenovni sistem bo izpolnil svojo vlogo le v primeru, da se bodo posamezniki prilagajali cenovnim spremembam, ne da bi imeli nadzor nad njimi. Ob vse večji kompleksnosti so informacije razdrobljene med posameznike, katerih ločena delovanja koordinira brezoseben mehanizem za posredovanje informacij, t.j. cenovni sistem. Čeprav je cena, ki jo moramo plačati za raznovrstnost in svobodo izbire, kratkoročno včasih zelo visoka, je dolgoročni materialni razvoj odvisen prav od te raznolikosti, saj ne

moremo nikoli predvideti, iz katere od mnogih oblik, v katerih se nam ponujajo dobrine in storitve, se bo izoblikovala najboljša (Hayek, 1991, str. 63). S prisilno standardizacijo ali prepovedjo raznolikosti v okviru centralnega planiranja bi lahko povečali obilje nad stopnjo, kot jo imamo sedaj, ugotavlja oz. priznava Hayek, in to večje obilje bi lahko celo nadomestilo izgubo posameznika pri omejeni izbiri.

Vendar temu navkljub kolektivizem ne predstavlja rešitve gospodarske situacije. Kajti implicira podreditev posameznika nekemu skupnemu cilju, individualizem pa gradi na razumevanju spontano vzpostavljenega družbenega reda, ki takšne podreditve ne implicira. Svobode, ki pomeni enako porazdelitev bogastva med posamezniki, kar zagovarjajo socialisti, ne bi smeli in nikakor ne moremo primerjati s svobodo posameznika, da uresničuje svoje cilje. Družba kot celota deluje na podlagi spontanega, neznanega in nepričakovanega mehanizma, ki v večini primerov tvori neznane, samoustvarjajoče se strukture. Ideja planiranja v danes tako veliki kompleksnosti družbe je nerealna in lahko vodi le do negativnih učinkov.

2.2.5. USODNA DOMIŠLJAVOST

V Hayekovi zadnji knjigi je zopet obravnavana tema zmot socializma, Hayek pa zopet zagovarja nezavednost in spontanost mehanizmov trga. S prispodobami iz biologije, predvsem evolucije in boja posameznih vrst za obstanek (narava vedno izbere najboljšo možnost, ki prinaša vrsti največjo možnost preživetja) Hayek preide na evolucijo družbe, evolucijo kulture in tradicij in mehanizmov ter ponovno potrdi obstoječi red kapitalizma in konkurence kot najboljši možni in najuspešnejši v evoluciji družbe. Do tega rezultata je prišlo na spontan način, kajti družba tega ni načrtovala oz. planirala. Skozi evolucijo je prišlo do tega, da je kapitalizem, ki uporablja razpršeno vedenje vseh posameznikov, prevladal nad vsemi ostalimi. Hayek znova potrdi dejstvo, da zmore red, ki je nastal brez načrta, daleč preseči načrte, ki jih je človek zavestno načrtoval, kar potrjujeta tako biologija kot ekonomija. Socializem (knjiga je bila napisana leta 1988, ko je bil vzhodni blok pred pričakovanim razkrojem) temelji na dokazljivo napačnih predpostavkah in kljub temu, da je nastal z dobrimi nameni in da so ga vodili nekateri najinteligentnejši predstavniki tedanjega časa, ogroža življenjsko raven in celo življenja velikega dela obstoječega prebivalstva (Hayek, 1992, str. 19). Kaj privede ljudi, da se nagibajo k socialistom? Po Hayeku se inteligentni ljudje nagibajo k precenjevanju inteligence in predpostavljajo, da je nujno, da vse prednosti in priložnosti, ki jih nudi naša civilizacija, dolgujemo prej premišljenemu načrtovanju kot pa ravnanju v skladu s tradicionalnimi pravili. Enako je inteligenca nagnjena tudi k predpostavljanju, da lahko z izboljšanjem našega razuma in še z ustreznejšim načrtovanjem odstranimo kakršnokoli preostalo neželeno potezo. Hayek ugotavlja, da je načelo trga še vedno slabo razumljeno, kajti mnogi še vedno mislijo, da je sodelovanje boljše od tekmovanja, kar je seveda res v majhnih skupinah posameznikov, ni pa to učinkovito v neznanih okoliščinah.

Hayek ugotavlja tudi, da se je trgovina razvila pred poljedelstvom, kajti že pred tem so posamezniki imeli privatno lastnino, ki so jo lahko s svojim vedenjem še oplemenitili. Razvila

se je na podlagi svobodnih posameznikov, ki so bili pripravljeni tvegati. Gibanje teh trgovcev je bilo težko centralno usmerjati, saj je delovala neodvisno od stališč in želja lokalnih glavarjev. Hayek kritizira napačno mnenje srednjeveških krščanskih krogov, še pred tem pa Aristotela in Platona, ki so kritizirali pridobitniški značaj trgovine **(**hrematístika, nauk o gospodarstvu, katerega edini namen je kopičiti bogastvo). Po njegovem mnenju gre za nepoznavanje, saj so se vsi ti kritiki trgovine opirali na fizično delo in fizične produkte, ki so npr. vidni v poljedelstvu in rudarstvu, za dobičke in bogastvo trgovine pa te podlage niso videli, čeprav je potrebno intelektualno delo. Menjava je produktivna, povečuje zadovoljitev človekovih potreb iz razpoložljivih sredstev. Trgovina prav tako ustvarja možnost fizične proizvodnje, saj zagotovi inpute, ki prej niso bili dosegljivi. Trgovina se je morala razviti kot stvar medosebnih odnosov, ni se morala razviti na kolektivnem vedenju, ampak zgolj na posebnem in individualnem. Oblasti so pogosteje ovirale kot pa spodbujale razvoj trgovine. Tiste oblasti, ki so dale posameznikom večjo samostojnost in jim omogočile varnost, so imele korist od večjega števila prebivalstva in informacij (Hayek, 1992, str. 49). Oblast je potrebna samo zato, da uveljavi abstraktna pravila in s tem zaščiti posameznika pred nasiljem oz. vdiranjem drugih v področje njegove svobode.

2.2.6. DENARNA IN KONJUKTURNA TEORIJA

V svoji denarni teoriji je Hayek povezal predstavo o denarju kot menjalnemu sredstvu z idejo cenovnega sistema kot komunikacijske mreže. S povezavo te denarne teorije z avstrijsko poudarjeno kapitalsko teorijo je razvil svojo razlago konjukturne politike, ki je temeljila na analizi medčasovnih strukturnih sprememb v cenovnem sistemu. Hayek je objavil svojo prvo veliko teoretično delo o konjukturi v delu Cene in proizvodnja (»Prices And Production«) leta 1931 pod vplivom velike krize. Hayekova teorija, ki ima veliko bistvenih potez Misesove denarne teorije, trdi naslednje (Streissler, 1993, str. 51): »Denarna ponudba povzroči, da se pojavijo motnje v relativnih cenah, ki povzročijo, da gospodarstvo zaide iz ravnotežja in da se spremeni produkcijska struktura.« Pride do sprememb cen potrošnih dobrin v primerjavi z investicijskimi dobrinami. Vrednost denarja je merjena splošnem nivoju cen. Da ostane vrednost denarja nespremenjena pri dani gospodarski rasti, je potrebno povečati količino denarja. To kvantitetno teorijo denarja je Hayek razširil s spoznanjem, da je s potekom razvoja gospodarstva pomembno, kako in kje so dodatne količine denarja injicirane. Od cenovnih signalov in višine obrestnih mer je odvisno, katere dobrine bo trošil potrošnik. Zaradi različnih dolžin produkcijskih obdobij investicijskih in potrošnih dobrin se ponudniki in potrošniki produkcijskih faktorjev različno odzivajo na spremembe v višini obrestnih mer: surovinska industrija je bolj obrestno elastična kot proizvodnja storitev. Spremembe višine obrestnih mer vplivajo na alokacijo produkcijskih faktorjev na ločene produkte kakor tudi na kapitalsko strukturo celotnega gospodarstva. Zmanjšanje obrestnih mer bo relativno bolj okrepilo obrestno-elastično povpraševanje in usmerilo kapital v potrošno-oddaljene industrije.

Za konjukturo je pomembno, ali višine obrestnih mer padajo zaradi spremembe nagnjenosti k varčevanju podjetnikov ali pa so bile sprožene s strani centralne banke. V prvem primeru bi podjetniki ustrezno prilagodili produkcijsko strukturo na spremenjene cenovne signale.

Nasprotno so spremembe relativnih cen, ki so povzročene z dodatno količino denarja, »napačni signali«, ki vodijo v napačno alokacijo kapitala v različnih produkcijskih stopnjah. Umetno nizko postavljena obrestna mera lahko povzroči visoko gospodarsko rast, v katero je bilo usmerjenih preveč sredstev iz prej potrošno oddaljenih produkcijskih stopenj. Ta sredstva potem manjkajo na kasnejših, potrošno bližnjih produkcijskih stopenj. Začetih je bilo več produkcijskih projektov, kot pa jih je lahko v polnem obsegu dokončanih. Zato je v potrošno-bližnjih stopnjah produkcije sproženo pomanjkanje. Zdravilo za to je v likvidaciji napačnih investicij in v novi alokaciji kapitala, ki je določena z novimi nagnjenji k varčevanju in potrošnji. Za centralne banke je zaželjeno, da držijo raven »nevtralnega denarja«, ki izpolnjuje namen koordinacije med gospodarskimi subjekti, ne da bi vplival na cenovna popačenja. Nevtralni denar je tisti, ki ne vpliva na strukturo relativnih cen. Signalna funkcija cen pri nevtralnem denarju ni motena. Hayek se ni jasno odločil, ali naj se monetarna politika izogiba učinkom dodatne ponudbe denarja ali cenovni deflaciji, ali naj ob rastočem gospodarstvu količino denarja drži na konstantni ravni ali naj rast količine denarja ustrezno prilagodi realni rasti gospodarstva.

2.2.7. KRITIKA KEYNESA

Hayekova teorija konjukture je še vedno aktualna, v 70. letih je služila kot pojasnilo cikličnih nihanj zahodnih gospodarstev. Vendar pa ni ustrezala posebnim razmeram konec 20. let, ko je bila aktualna Keynesova teorija. Keynes je razvijal teorijo z agregatnimi vrednostmi, kar se je Hayeku zdelo problematično. Hayek se je osredotočil predvsem na denar kot sredstvo premoženja kot tudi na funkcijo menjalnega sredstva in na njegovo nevtralnost. Z dodatnimi količinami denarja se spremenijo višine obrestnih mer, ki vplivajo na investicijski proces. Kritiziral je kratkovidno povezavo med inflacijo in stopnjo zaposlenosti, pa tudi keynesiansko polno-zaposlitveno politiko, ki je politično najlažje izvedljiva. Tudi v svojem nagovoru ob podelitvi Nobelovih nagrad je Hayek kritiziral aroganco keynesianizma, ki je prelahko in napačno predpostavljala korelacijo med skupno zaposlenostjo in skupnim povpraševanjem po dobrinah in storitvah ob predpostavki ustrezne politike izdajanja denarja. Hayek je mnogo let opazoval ravnanje centralnih bank in predvsem njihovo manipuliranje z vrednostjo denarja brez ozira na dolgoročne nujnosti gospodarstev. Motil ga je predvsem državni monopol pri izdajanju novega denarja. V letu 1976 je tako predlagal v delu Denacionalizacija denarja uvedbo konkurenčnih valut, ki bi jih izdajala zasebna privatna podjetja in ne več pod državnim monopolom.

2.2.8. DENACIONALIZACIJA DENARJA

»Vzrok valov nezaposlenosti ni kapitalizem ampak vlade, ki preprečujejo podjetjem, da bi izdajala dober denar« (Hayek , 1976, naslovnica).

Valute bi tako namesto državnih monopolnih institucij izdajale konkurenčna zasebna podjetja. Vsaka valuta bi imela svojo blagovno oznako, tako da bi omogočala najlažjo uporabo in atraktivnost ob predpostavki čim višje stabilnosti. Hayekov koncept naj bi logično sovpadal v njegov koncept spontanega tržnega reda, namreč vsako konkurenčno tekmovanje med

valutami bi lahko kontroliralo hranilni potencial vsake valute in dalo tržnim udeležencem možnost izbire najboljših možnosti teh valut in ne samo državno regulirane valute (Streissler, 1993, str. 55). V preteklosti je država res skrbela za veljavnost, standardizacijo bankovcev in kovancev, vendar je v sedanjem času, ko lahko državne oblasti napihnejo oz. povečajo količino denarja v obtoku preko mej njihove monopolne moči, to nesprejemljivo in škodljivo. Skušnjava-kreirati nov denar in pri tem dobiti kratkoročno korist v obliki nekoliko višje gospodarske aktivnosti-je preveč mamljiva, da bi se ji državne oblasti uprle. Prav tako se realno zmanjša dolg države, ki ga poseduje, v razmerah višjih cen glede na predhodna obdobja.

Zdravilo za to bi bilo dovoljenje zasebnim podjetjem, da izdajajo svoj konkurenčni zasebni denar. Posamezniki bi seveda izbrali najbolj varen, zanesljiv in stabilen denar, ki bi bil tudi najbolj odporen na inflacijo. Banke bi izdajale valute, ki bi bile podprte s sredstvi, ki bi zagotavljala stabilnosti, konkurenca pa bi preprečevala preveliko kreiranje denarja s strani podjetij. Banke bi odpirale račune, izdajale bankovce, ki bi bili podprti z lastnim standardom, t.j. »Barclays Pound«. Ti bi bili po potrebi odkupljeni nazaj za denar po variabilnem tečaju. Istočasno bi banka regulirala izdaje privatnega denarja z namenom ohranjati pariteto s ceno košarice redkih materialov oz. kovin s promptnimi cenami na mednarodnih trgih surovin. 40 različnih kotacij mednarodno trgovanih redkih materialov in hrane bi oblikovalo osnovo košarice. Prednosti take ureditve bi bile naslednje:

1. košarico bi sestavljal širok krog dobrin, s katerimi se trguje na mednarodnih trgih
2. cene na teh trgih so objavljene takoj
3. spremembe na denarnem področju so hitreje poznajo na cenah redkih materialov kot na cenah potrošniških končnih dobrin.

Vloge, ki bi bile prejete od komitentov, bi bile vložene v visoko likvidne vrednostne papirje ali druga premoženja, ki bi prinašala neto realne donose. Banka bi bila primorana vzeti vse vrste depozitov katerekoli valute, ki bi jo bila pripravljena sprejeti, in prav tako bi morala biti pripravljena dati katerokoli količino valute, s katero se bi dalo kupiti količine redkih materialov, ki naj bi sestavljali to privatno valuto. Prav tako bi obstajal premija na prodajno ceno valute, ki bi bila višja za valute, ki so proti tej privatni valuti devalvirale., in za valutre, ki bi prinašale višji donos, s tem pa bi bile dlje vezane na banki. Prava vrednost, ob kateri so bile nove količine privatne valute prodane ob izdaji, bi služila kot standard, ki bi ga izdajatelj poskušal obdržati na isti ravni. Ko bi se povpraševanje po novi valuti povečalo, bi se pojavila nova podjetja, ki bi ponujala enak na-redke-materiale-vezan-denar. Vsako višje povpraševanje po taki valuti bi vzdrževala z novimi konkurenčnimi izdajatelji. Vsak izdajatelj bi lahko uporabil nov standard, ki bi baziral na različnih dobrinah. Novi izdajatelji bi morali imeti stabilna sredstva v smislu posojil v lastni valuti. Ker je glavna značilnost valute pripravljenost posameznikov, da jo držijo v lasti, bi konkurenca med izdajajočimi bankami preprečevala preveliko izdajo denarja. Vsako dodatno posojanje bank bi moralo biti osnovano na povišanju realnih prihrankov. Depreciacija posamezne valute bi posamezno valuto spravila iz obtoka, razen če banka ne bi sprejela ukrepov za ohranjanje njene vrednosti. Ko bi sistem zaživel, bi

imeli več različnih standardov, ljudje pa bi izbrali določeno valuto na podlagi stabilnosti, preferenc in dobrin, ki bi ji dejansko dale vrednost.

Posamezniki bi lahko plačevali za dobrine in storitve, v katerikoli valuti bi hoteli in bi jo sprejel ponudnik dobrin in storitev, prav tako bi bila oba zelo verjetno dobro informirana o nihanjih posameznih valut s strani dnevnih publikacij. Po Hayeku bi bile tako vlade prikrajšane ne samo za glavno orodje, s katerim poškodujejo gospodarstva in s katerim omejujejo pravice posameznikov in njihovo svobodo, temveč tudi za njihov glavni vzrok širitve v družbene sfere (The Fundamentals of Austrian School of Economics. Adam Smith Institute, 2007). Če bi bila vladna valuta ves čas stabilna, bi se je posamezniki držali, vendar pa bi tudi hkratna grožnja istočasne izdaje konkurenčnih valut pomagala brzdati inflacijo. Hayekova denacionalizacija denarja predstavlja enega prvih poskusov v prosti konkurenci in produkciji in kontroli privatno izdanega denarja. Hayek pride do zaključka, da »je pretekla nestabilnost tržnega sistema posledica izključitve najpomembnejšega tržnega regulatorja, t. j. denarja, da bi ga sam reguliral tržni proces« (Libertarian Alliance, 2007; Library of Liberty; 2007).

2.3. ISRAEL M. KIRZNER (1930-)

Poseben pomen v svojih delih Kirzner daje pomenu podjetništva in procesa odkrivanja priložnosti. Glavni tok ekonomske misli, t.j. neoklasična teorija, se je oddaljil od pomena podjetništva, ki ga je povsem izločil iz oblikovanja splošnega ekonomskega ravnotežja. Kirzner daje v svojih delih poseben pomen pozornosti (»alertness«) podjetnikov, ki v razmerah nepredvidljivosti, negotovosti poskušajo odkriti cenovna neskladja in po avstrijskem mnenju dinamičen in ne statičen ekonomski sistem znova potisnejo k točki splošnega ravnotežja. Posamezniki sodijo v okvir metodološkega subjektivizma in zadovoljujejo cilje, kapital je le dejavnik v fazi produkcijskega sredstva. Ekonomska analiza je proces in ne statično ravnotežje med posamezniki. Pomemben dejavnik je čas. Konkurenca je dinamičen proces, v katerem se visoki dobički skozi čas izničijo. V avstrijskem model za razliko od neoklasičnega posamezniki delujejo v spremenljivem okolju, v katerem so informacije omejene in je prihodnost negotova. Najzanimivejša je analiza, ki izhaja iz približevanja posameznikov k ekonomskemu ravnotežju iz neravnotežja, ki ga oblikujejo negotovost in spremenljivost ter nepredvidljiva prihodnost. Zagovarja tezo trga kot najpomembnejšega dejavnika doseganja posameznikove svobode. Najpomembnejši prispevki Kirznerja so na naslednjih področjih:

1. podjetniška funkcija na trgu; Kirzner v svojih knjigah za izhodišče ekonomske analize predpostavlja neravnotežje na trgu. Kirznerjeva podjetniška teorija tržnega procesa poskuša odpraviti to neravnotežje in pojasnjuje gibanje trga k ravnotežju. Podjetnikovo odpravljanje napak z arbitražo in špekulacijo teži k tržnemu ravnotežju, od katerega imajo koristi tudi potrošniki.

2. institucionalni temelji gospodarskega razvoja so pomembna predpostavka Kirznerjevega utemeljevanja širitve podjetniškega duha in splošnega družbenega blagostanja.

3. pravična razdelitev; Discovery, Capitalism and Distributive Justice je knjiga, kjer Kirzner kritizira teorije o distribucijski pravičnosti. Kot apologetiko kapitalizmu trdi, da so standardne etične ocene o kapitalizmu napačne ne zaradi samih napačnih etičnih ocen o kapitalizmu samem, temveč zaradi napačnega dojemanja same narave tržnega procesa, t. j. napačnega tolmačenja funkcije iskanja novih priložnosti podjetnikov (»discovery role«).Ko podjetnik npr. odkrije novo uporabo produkcijskih faktorjev, jih pripelje v nov ekonomski obstoj. Zaradi ustvarjanje te nove vrednosti so etično upravičeni do posebnega dobička.

2.3.1. TRG KOT PROCES ODKRIVANJA

Kirzner v delu z originalnim naslovom Discovery and Capitalist Process poudarja, da tržni sistem ni le sistem vladajočih institucij, niz dejavnosti ali cen, temveč je trg vseskozi delujoč proces kreativnih odkritij. Vsak opazovalec tega sistema lahko vidi, da v vsakem trenutku posamezniki poskušajo odkriti ali izkoristiti obstoječe priložnosti. Po Hayeku se vsi udeleženci tržnega procesa učijo prilagajanja tržnim razmeram in izboljšanju svojega zadovoljstva. Podjetništvo prinaša dodano vrednost z novimi, kreativnimi dejavnostmi, ki prinašajo profit. Neoklasična teorija je zanemarila pomen podjetništva, saj se je osredotočila le na niz optimalnih odločitev, ki istočasno privedejo do tržnega ravnovesja ob predpostavkah popolne informiranosti posameznikov, potrošniških preferenc, omejitvi produkcijskih faktorjev in obstoječe tehnologije. V neoklasični teoriji je pomen podjetništva zreduciran na sistematično in nefrikcijsko odzivanje na spremembe na trgu, ki prinaša podjetniški profit v skladu z možnostmi, ki jih tržni pogoji narekujejo in omogočajo. Podjetništvo oziroma njegov obseg je modificiran s tržnimi pogoji, trg vedno zagotavlja primeren obseg podjetniških storitev. Neoklasična teorija izhaja iz briljantnega Robinsonovega eseja o statičnem konceptu ekonomiziranja (t.i. alokacijska paradigma), ki se nanaša na alokacijski problem, pri katerem se posameznik odloča med danimi možnostmi (Sušjan, 2006, str. 328; Kirzner, 1985, str. 152). Bistvo konkurence je v tem, da gre za tekmovanje v iskanju in izkoriščanju priložnosti, ki se pokažejo v procesu delovanja trga. Človeška bitja opazijo tiste priložnosti, za katere so zainteresirane, da jih opazijo. Problem alokacije predpostavlja niz rangiranih ciljev-ne upošteva pa možnosti odkritja dodatnih ciljev ali pa možnosti nekega drugačnega rangiranja prejšnjih ciljev. Alokacijska paradigma tako po Kirznerjevem mnenju ne vključuje možnosti odkritja novih proizvodnih dejavnikov ali novih proizvodnih možnosti, kar je tudi njena glavna pomanjkljivost.

Kirzner poskuša z razlago podjetništva v okviru mikroekonomske teorije, po svojih besedah, rešiti jedro te teorije. Njegova pozornost (»alertness«) podjetnika v teoriji se nanaša na odzive na novo odkrite priložnosti, ki so jih zaznamovale prejšnje tržne razmere. S podjetniškimi aktivnostmi so tako narejeni koraki k tržnemu ravnovesju. Pozornost posameznikov omogoča posameznikom odkritje informacij, ki jim koristijo. Začetna nevednost posameznikov v

Kirznerjevi teoriji je lastnost oz. značilnost vedno spreminjajočega se sveta, pa tudi možnost motiviranih iskalcev profita, da na podlagi treh podjetniških funkcij realizirajo profite in tržni sistem pripeljejo k ravnotežju (Kirzner, 1985, str. 13).

Pri odločanju podjetnika se lahko pojavijo napačne odločitve, ki pa so v večini primerov rezultat napačen ocene situacije in ne napačnih kalkulacij. Sprejemanje pravih odločitev tako zahteva veliko več kot pravilno matematično izračunavanje, zahteva pravilno in modro oceno stanja sedanjih in bodočih razmer na trgu. Zaradi nepopolnih informacij, negotovosti in omejenosti sredstev je podjetništvo redka in dragocena dobrina. Prav tako podjetniška pozornost in pripravljenost nista množična ekonomska faktorja. Podjetništvo je v bistvu potencialni produkcijski proces, ki čaka na možno izvedbo. Zaradi tega so stroški podjetništva enaki 0.

Za svobodni trg je najbolj značilna svoboda pri vstopu podjetnikov na trg. Prav tako pa je najbolj zanimiv vidik tržnega sistema nagnjenje, da se izkoristijo priložnosti, ki jih trg ponuja. Hayek je govoril o trgu kot procesu odkrivanja. Neravnotežja, v katerih cene niso pravi signali dejanskega stanja, so tista, ki ponujajo podjetnikom možnost, da jih opazijo in odpravijo. V procesu tega odkrivanja nastanejo novi produkti, novi načini proizvodnje in podjetniške struktur, itd. (Kirzner, 1985, str. 31).

Kirzner loči tri tipe podjetniških aktivnosti:

1. Arbitražna aktivnost zahteva odkritje napake v sistemu tržnih cen, sama aktivnost pa nezahteva inovacij in ne prevzemanja tveganj, saj sta nakup in prodaja pri tej aktivnosti istočasna.
2. Špekulativna aktivnost je arbitraža skozi čas. Zanjo se odloči podjetnik, ki verjame v odkritje cenovnih neskladij med cenami v tem trenutku in med bodočimi cenami. Pri tej aktivnosti podjetnik prevzema tveganje, prav tako pa za to ni nobenih potreb po inovacijah.
3. Inovativna dejavnost zahteva ustvarjanje novega produkta, novih metod produkcije ali organizacijske strukture. Vsebuje lahko obe prej omenjeni aktivnosti.

Obseg podjetništva je določen z nepopolnimi informacijami, kar omogoča tržnim transakcijam, da se oddaljujejo ali približujejo stanju, kjer bi se trg izpraznil (»market-clearing«). Spodbuda za podjetniško dejavnost je osnovana na čistem dobičku, ki ga dobimo, ko opazimo razhajanja med cenami tržnih transakcij, ki so sklenjena na različnih segmentih trga. Mamljivost tržnega dobička je tisto, kar spodbuja podjetniško pozornost. Podjetništvo se izraža na podlagi svoje pozornosti do tistih tržnih transakcij, ki omogočajo dobičke. Podjetniški proces ima dva pomena:

1. Podjetniška konkurenca je na kratki rok odgovorna za tendenco gibanja tržnih cen vseh dobrin k ravnotežni, kjer se trg izprazni in je možnost čistega dobička enaka 0.
2. Podjetništvo je proces odkrivanja, odkritij in inovacij, s katerim je stimulirana dolgoročna ekonomska rast.

Po Kirznerjevem prepričanju je pomen dovoliti kratkoročni podjetniški proces odkrivanja ključ do dolgoročnega podjetniškega procesa rasti celotne ekonomije. Neoklasična teorija je že po Leibensteinovem mnenju pripisovala podjetništvu malo ali nič pomena. Za dolgoročno rast so za neoklasike bile pomembne le agregatne kategorije, dolgoročna rast pa se je kazala le v izboljšanju obstoječe tehnologije ali v spreminjanju medčasovnih investicijskih možnosti. Kirzner prav ob predpostavki omejenih virov, a ob procesu odkrivanja novih možnosti v vlogi podjetnika vidi nove možnosti za dolgoročno rast (Kizner, 1985, str. 71). Rast ekonomije vidi v »procesu, ki izhaja iz interakcije neštetih posameznih dejanj medsebojnih posameznikovih odkritij.«

2.3.2. PROCES ODKRIVANJA IN DISTRIBUTIVNA PRAVIČNOST

Podjetnik je vpleten v proces odkrivanja. V proces proizvodnje podjetnik pripelje nove resurse, s čimer naj bi si zagotovil profit. Potreba po podjetništvu je univerzalna. Vsak posameznik se mora prilagajati spremenljivim razmeram. Kirzner predpostavlja v delu Discovery, Capitalism and Distributive Justice (1989, str. 13), da je ves domači produkt (družbeni produkt) kolač, ki je bil proizveden s skupnimi produktivnimi prispevki pomembnih proizvodnih dejavnikov. Prav ta končni kolač in njegove sestavine morajo vedno biti najprej odkriti, zamišljeni, ustvarjeni. In prav sile, ki naj bi oblikovale proces odkrivanja, so močno povezane s kriterijem pravičnosti po Kirznerjevem prepričanju.

Za razumevanje kriterija distributivne pravičnosti Kirzner uporabi načelo »Finders-Keepers« (najditelji-lastniki). To načelo pomeni, da je tisti, ki prvi najde čudovito, prej neznano školjko,upravičen do posesti le-te. Pomen načela je v tem, da lastnik ni tisti, ki prvi registrira zahtevo po nekem sredstvu, temveč tisti, ki jo prvi najde. Z najdbo (odkritjem) školjke jo je tudi ustvaril. Argument je zelo podoben Lockovskem načelu, da kar je produkcijski dejavnik delo prineslo v obstoj, to naj bo tudi njegova last. Kirzner torej poudarja bistvo, da mora vsa produkcija vsebovati element odkritja. Tu da primer lesa in lestve (Kizner, 1989, str. 19, glej prilogo). Nekdo, ki osnuje novo uporabo za dobrino ali storitev, je v bistvu to dobrino ustvaril. Preden niso vedeli, kaj naj počno z nafto, ta ni obstajala v uporabi. Dejstvo, da je ležala v zemeljskih plasteh tisoče let za nič, tu nima nobene tehtne podlage. Vsakič, ko se nekdo spomni nove uporabe za neko stvar, ustvari ekonomsko dobrino. To načelo naj bi poudarjalo oz. dajalo smisel celotnemu kapitalističnemu sistemu.

Struktura Kirznerjevega argumenta je naslednja (Ludwig von Mises Institute, 2007):

1. vsi priznavajo načelo »finders-keepers«;
2. doseg načela je vseobsežen in univerzalen, kajti odkritelj nove uporabe dobrine je tudi kreator dobrine;
3. načelo rešuje vprašanja distribucijske pravičnosti v obliki, ki jo preferirajo zagovorniki filozofa Johna Locka.

Po Kirznerju tako v razdelitvi podjetnik ni upravičen le do kompenzacije za uporabo produkcijskih dejavnikov, saj je v bistvu proizvedel celotni produkt sam (Douhan, 2007).

Vendar pa je načelo »finders-keepers« predmet številnih razprav in polemik, kajti nasprotniki ugovarjajo, da to načelo ni vedno pravično in legitimno. Kirzner ga je po svojih besedah uporabil le za obrambo libertarnih načel in kot apologetiko kapitalizma.

3.1.3. VLOGA PODJETNIKA V EKONOMIKI RASTI

V knjigi Perception, Opportunity and Profit leta 1979 Kirzner opazi, da je vloga podjetnika v ekonomiki rasti povsem izginila. Kirzner poskuša problem razložiti z dvema vrstama spremenljivk: prve spremenljivke (underlying variables) so tiste, ki opredeljujejo preference, resurse in tehnološke možnosti, druge (induced variables) pa so cene, metode produkcije in proizvedene količine. Kirzner ugotavlja, da so v glavnem toku ekonomske misli te druge spremenljivke popolnoma določene s strani prvih. Na dolgi rok se spreminjajo tudi prve spremenljivke. Kirzner zavzame stališče Adama Smitha, da so razlogi za rast v rastočih trgih, specializaciji dela in inovacijah. Kirzner poudari pomen inovacij za dolgoročno gospodarsko rast, kajti podjetniško odkrivanje priložnosti pomeni odpravljanje prejšnjih napak in supoptimalnega delovanja trga. Problem rasti moramo po njegovih besedah gledati v perspektivi alokacijskega problema. »Medtem ko ekonomija pojasnjuje, kje so neizrabljene možnosti profita, resursov… podjetništvo popravlja mrtvo izgubo« (Douhan, 2007). Povezava je v dinamiki alokacije proizvodnih dejavnikov med podjetništvom in rastjo. Rast postane samovzpodbujajoča sila v procesu, kjer podjetniška odkritja spodbujajo nove priložnosti. Podjetniško odkritje povzroči dinamiko v gospodarstvu, saj spremeni okolje ostalim podjetnikom v gospodarstvu.

Kirzner nadgradi Hayekovo mnenje o konkurenci, da le-ta v popolni konkurenci in splošnem ravnotežju ne obstaja. Trdi, da z vstopom novih podjetij le-te znova zaženejo proces konkurenco. Neposredna implikacija te analize je, da spodbujanje konkurence in vstopa novih podjetij boljša izbira od množičnih politik preprečevanja monopolnega in kartelnega delovanja.

SKLEP

Prispevek avstrijske šole k ekonomski teoriji je vsekakor izjemno obsežen in pomemben. Navsezadnje je pripadnik te šole bil Nobelov nagrajenec Hayek, ki je bil glavni nasprotnik v 20. stoletju najbolj priljubljene keynesianske politike. Od leta 1930 naprej pa do prejema Nobelove nagrade leta 1974 (zadnja leta že s številnimi somišljeniki) se je dobesedno sam boril proti zavajajoči dogmi neoklasične keynesianske politike, ki je sprejela poenostavljen, politično privlačen, toda napačen sklep o korelaciji med državnimi izdatki in zaposlenostjo. Miselni preskok z agregatnih kategorij klasične ekonomije na koristnost posameznika je bil zares vreden imena »marginalistične revolucije«.

Omeniti velja še Böhm-Bawerka in njegov velik prispevek k teoriji kapitala, ter njegovo po Schumpetrovem mnenju najbolj uničujočo kritiko marksizma, kar jih je kdaj obstajalo. Wieser je dopolnil Mengerjevo teorijo imputacije, njegovo najbolj znano delo Naravna

vrednost je dokončno uveljavilo kategorije, kot so mejna, skupna koristnost, itd. Misesov monumentalni prispevek je bila knjiga Human Action, biblija metodološkega subjektivizma in praxeologije, s katero je v objekt ekonomskega opazovanja postavil posameznikovo, človekovo ravnanje in iz njega izpeljal vse pomembne ekonomske, sociološke in družbene pojave.

Pomembna kategorija raziskovanja avstrijske šole je bilo tudi podjetništvo, katerega učinek neoklasična teorija zanemarja. Kirzner obravnava podjetništvo kot silo, ki neravnotežno stanje gospodarstva s pomočjo procesa odkrivanja priložnosti na dinamičnem trgu poskuša pripeljati nazaj v ravnotežje, tisto ravnotežje, ki si ga kot predpostavko postavi neoklasična paradigma. Kot sem že velikokrat omenil v toku te naloge, imata neoklasična in avstrijska šola veliko podobnosti, predvsem v načelu delovanja nevidne roke, svobodnih in konkurenčnih trgov, svobode posameznika, minimalnega poseganja države, itd.

Vsekakor pa obseg te naloge nikakor ne more odtehtati oziroma pojasniti celotnega, izjemno pomembnega prispevka pripadnikov avstrijske šole k ekonomski znanosti.

LITERATURA

1. Ekelund R. B, Hebert R. F.: Povijest ekonomske teorije i metode. 3. izdaja. Boston : McGraw Hill, 1998. 609 str.
2. Hayek F.A.: Individualism and Economic Order. 2. izdaja. London : Routledge&Kegan Paul Ltd., 1952. 271 str.
3. Hayek F.A.: Unemployment and Monetary Policy. 3. izdaja. London : The Institute of Economic Affairs, 1979. 53 str.
4. Hayek F.A.: Denationalisation of Money. London : The Institute of Public Affairs, 1976. 107 str.
5. Hayek F.A.: Pot v hlapčevstvo. Ljubljana : DZS, 1991. 261 str.
6. Hayek F.A.: Usodna domišljavost. Ljubljana : Knjižna zbirka Krt, 1992. 173 str.
7. Kizner I.M.: Discovery and Capitalist Process. Chicago : University of Chicago, 1985. 182 str.
8. Kizner I.M.: Discovery, Capitalism and Distributive Justice. Oxford : Basil Blackwell Inc., 1989. 177 str.
9. Landreth Harry, Colander David: History of Economic Thought. 3. izdaja. Boston : Houghton Mifflin Company, 1994. 538 str.
10. Norčič Oto: Razvoj in temelji sodobne ekonomske misli. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2000. 488 str.
11. Rothbard M.: Essential von Mises. Oakley R. Bramble. Publisher Lansing, 1973
12. Parker David, Stead Richard: Profit and Enterprise. Portsmouth : Harvester Wheatsheaf, 1991. 200 str.
13. Schumpeter Joseph A.: Ten Great Economists From Marx To Engels. Oxford : Oxford University Press, 1952. 416 str.
14. Schumpeter J. A.: History of Economic Analysis. London : Mackays of Chatham PLC, 1954. 950 str.
15. Streissler E. in M.: Friedrich August von Hayek. B.k. : Institut fuer Forschung und Begabtenfoerderung der Friedrich-Naumann-Stiftung, 1993. 61 str.
16. Sušjan A.: Uvod v zgodovino ekonomske misli. Ljubljana : EF, 2006. 364 str.
17. Tajnikar Maks: Mikroekonomija. Ljubljana : EF, 2001. 469 str.

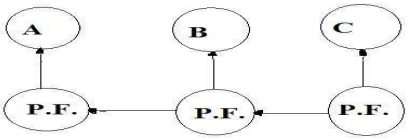
VIRI

1. Antoine Clark: Currency Competition: Some Options ConsideredLibertarian Alliance. 20 str. [URL: http://www.libertarian.co.uk/lapubs/econn/econn059.pdf], 28.10.2007.
2. Biography of Eugen von Böhm-Bawerk. Ludwig von Mises Institute. [URL: http://www.mises.org/about/3229; http://www.mises.org/content/bawerk.asp], 28.1.2008.

3. Carl Menger: Introduction. Ludwig von Mises Institute. [URL: http://www.mises.org/content/mengerbio.asp;http://www.mises.org/about/3239], 18.10.2007.
4. Douhan Robi et al.: Israel M. Kirzner: An Outstanding Austrian Contributor to the Economics of Entrepreneurship. Social Sciences Research Network. 18 str. [URL: http://ssrn.com/abstract=996882, 28.10.2007], 2007.
5. Garrison R. W.: Ludwig von Mises Institute. [URL: http://www.mises.org/content/bawerk.asp, 28.10.2007], 28.10.2007.
6. Israel M. Kirzner: Discovery, Capitalism and Distributive Justice. Ludwig von Mises Institute. 61 str [URL: http://www.mises.org/journals/rae/pdf/rae5_1_6.pdf], 29.10.2007.
7. The essential von Mises. Libertarian Press-Home of Austrian School of Economics. [URL: http://www.libertarianpress.com/rothbard/essential/toc.htm], 28.10.2007.
8. The Failure of State Money and the Case for Monetary Individualism. The Online LibraryofLiberty [URL: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_content&task=view&id=170&Itemi], 28.10.2007.
9. The Fundamentals of Austrian School of Economics. Adam Smith Institute. 152 str. [URL: http://www.adamsmith.org/hayek/home.htm], 28.10.2007.
10. Theory and History. Ludwig von Mises Institute. [URL: http://www.mises.org/studyguide.aspx?action=author&Id=280], 28.10.2007.
11. The Place of Mises's Human Action in Development of Modern Economic Thought. Ludwig von Mises Institute. 60 str. [URL: http://www.mises.org/journals/qjae/pdf/qjae2_1_3.pdf], 28.10.2007.

Priloga

Slika 1: Vrednostna kavzalnost

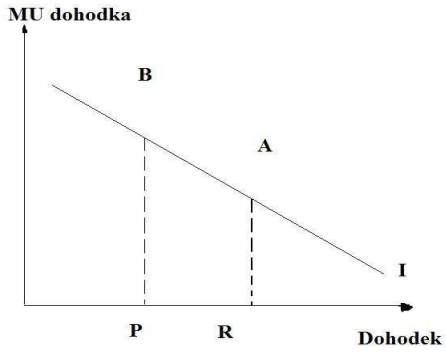
Vir: Landreth, Colander, 1994, str. 229.

A, B, C so končne dobrine, in sicer jabolka, banane in korenje. Mejne koristnosti so takšne, da velja $MU_a > MU_b > MU_c$. Pri tem sodeluje le en produkcijski faktor (P.F.), s katerim proizvajamo končne dobrine. Avstrijci trdijo, da mejna koristnost končne dobrine C določa vrednost mejnega faktorja produkcije. S tem marginalisti razkrijejo zmoto klasikov, da so cene odvisne od stroškov produkcije. Kavzalnost po njihovem teče obratno, in sicer od končne dobrine. Cena produkcijskega faktorja je merjena z mejno koristnostjo, ki jo ta produkcijski faktor prinese k zadnji proizvedeni dobrini C, korenju.

Sliki 2a in 2b prikazujeta medosebne primerjave koristnosti, kar tako Walras kot Menger nikoli nista obravnavala. Na prvem grafu imamo prikazani krivuljo za revno in bogato državo, kjer prva dosega dohodek 0P in druga 0R. Če sedaj obdavčimo bogatega in njegov davek RA odvedemo revnemu, se slednjemu koristnost poveča na PB. Prenos dohodka poveča celotno koristnost družbe, saj velja PB>RA. To je t.i. Robin Hoodov učinek.

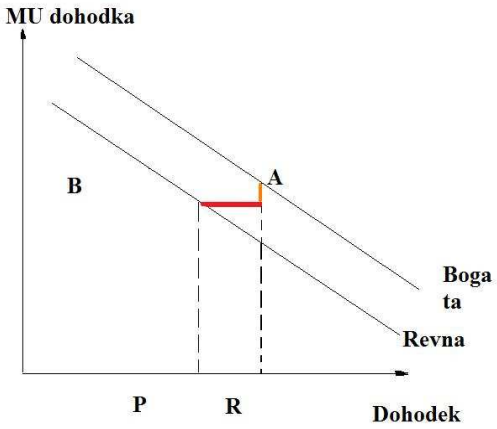
Če sedaj spremenimo predpostavko in trdimo, da je mejna koristnost dohodka pri bogatih višja kot pri revnih (Slika 2b), potem bi po redistribuciji (obdavčitvi bogatih in transferju revnim) veljalo RA >PB.

Slika 2a

Vir: Landreth, Colander, 1994, str. 222.

Slika 2b

Vir: Landreth, Colander, 1994, str. 222.

PRIMER LESA IN LESTVE

Oseba Jones se znajde v globoki luknji, v kateri je na srečo dovolj lesa, žebljev ter orodja. Jones, ki bi rad pobegnil iz luknje, se odloči narediti lestev, po kateri bi pobegnil. Vsi bi se po Kirznerjevem mnenju strinjali, da je Jones odkril les in orodje, ni ga pa proizvedel. Jones je proizvedel lestev z odkritim lesom in orodjem. Kirzner navaja naslednje razloge, ki naj bi ločevali fazo odkritja od faze produkcije lestve (Landreth, Colander, History of Economic Thought, str.229):

1. Odkritje lesa, žebljev in kladiva ni bilo vnaprej zamišljeno. Jones jih je preprosto opazil, kakor tudi njihovo potencialno uporabo za pobeg iz luknje. Ko so bili vsi ti materiali na voljo, jih je namerno in preudarno uporabil za izgradnjo lestve.
2. Odkritje materialov in orodja ni bilo predmet maksimizacije z omejitvijo, kajti Jones jih je preprosto opazil, kakor tudi njihov potencialni pomen. Šele potem je bil vpleten v proces kalkulacije in uravnoteženje mogočih konfliktnih ciljev.
3. Prav zato, ker je bilo odkritje lesa nenamerno, ga lahko pripišemo sreči oz. božanski intervenciji. Če teh elementov ne bi bilo, potem bi Jones mogoče še vedno tičal v luknji.
4. Vendar pa odkritje lesa in orodja lahko pripišemo Jonesovi pozornosti in sposobnosti, kar sta elementa za odkritje.
5. Očitno tako odkritje lesa kot lestve zahteva predhodno znanje. Pomen zgodbe je v tem, da Jones ni namerno uporabil svoje pozornosti, da bi opazil les. Les je preprosto opazil.